

Klart lovspråk? Juridiske tekster i et virksomhetsperspektiv

Gunhild Åm Vatn, Pia Farstad Eriksen og Henning Fjørtoft (red.)

Trondheim, 31. januar 2015

NTNU Institutt for språk og litteratur

ISBN 978-82-91100-11-1

Forord

Prosjektet er utført på oppdrag av Kommunal- og moderniseringsdepartementet og Direktoratet for forvaltning og IKT (Difi). Arbeidet er et resultat av et samarbeid mellom forskere og studenter ved NTNUs Institutt for språk og litteratur (ISL) og Program for lærerutdanning (PLU).

I arbeidet med denne rapporten har følgende personer vært involvert:

- **Gunhild Åm Vatn**, førsteamanuensis, NTNU, Institutt for språk og litteratur
- **Henning Fjørtoft**, førsteamanuensis, NTNU, Program for lærerutdanning
- **Pia Farstad Eriksen**, vitenskapelig assistent, NTNU, Institutt for språk og litteratur
- **Simon Stjern**, student, NTNU, Institutt for språk og litteratur
- **Benedikte Pernille Bakkeby Øverli**, student, NTNU, Institutt for språk og litteratur
- **Turi Marte Brandt Ånerud**, student, NTNU, Institutt for språk og litteratur

Vatn har vært prosjektleder. Forfatterne er angitt i hvert kapittel.

Fjørtoft har designet undersøkelsen av leseforståelsen. Eriksen og Fjørtoft har analysert funnene av leseforståelse. Designet for tekstanalysen er utformet av Vatn, Stjern, Øverli og Ånerud. Tekstanalysen er utført av Stjern, Øverli og Ånerud og kvalitetssikret av Vatn.

Redigering og ferdigstilling av rapporten er utført av Vatn, Eriksen og Fjørtoft.

Takk til alle deltakerne som velvillig stilte til intervju. Vi takker også stipendiat Marit Olave Riis-Johansen, som var faglærer i *Språklig kommunikasjon i arbeidslivet* høsten 2013. Studentene i faget analyserte et høringsnotat fra Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet. Dette viktige arbeidet dannet grunnlaget for arbeidet med prosjektet.

Prosjektet er finansiert av Kommunal- og moderniseringsdepartementet og ISL ved NTNU. Vi takker våre oppdragsgivere for alle innspill underveis i prosessen.

Trondheim, 31. januar 2015

Innholdsfortegnelse

Forord.....	2
Sammendrag.....	7
1 Innledning.....	9
2 Metode.....	11
2.1 Et virksomhetsperspektiv på lovspråk.....	11
2.2 Leseforståelse.....	11
Om metode.....	12
Forbehold om informantene.....	14
2.3 Tekstanalyse.....	14
Analysekategorier.....	14
3 Analyse av leseundersøkelsen.....	17
3.1 Adopsjonsloven.....	17
Formåls- og innholdsforståelse.....	17
Opplevelse.....	18
Vanskelige ord og uttrykk.....	19
Navigerings- og forståelsesstrategier.....	19
Forslag fra informantene.....	20
3.2 Arvelova.....	21
Formåls- og innholdsforståelse.....	21
Opplevelse.....	22
Vanskelige ord og uttrykk.....	22
Navigerings- og forståelsesstrategier.....	23
Forslag fra informantene.....	23
3.3 Opplæringslova.....	24
Formåls- og innholdsforståelse.....	24
Opplevelse.....	24
Vanskelige ord og uttrykk.....	25
Navigerings- og forståelsesstrategier.....	26
3.4 Forsvarslovene.....	26
Formåls- og innholdsforståelse.....	27
Opplevelse.....	27
Navigerings- og forståelsesstrategier.....	28
Vanskelige ord og uttrykk.....	28
Forslag fra informantene.....	29
3.5 Oppsummering.....	29
Ordforråd.....	29
Frase- og setningsstruktur.....	30
Navigerings- og forståelsesstrategier.....	30
Mulige interessekonflikter.....	31
4 Analyse av lovtekstene.....	33
4.1 Tittel og innholdsfortegnelse.....	33
Tittel.....	33

Innholdsfortegnelse	33
Nummerering	34
Forslag til forbedringer:	34
4.2 Paragrafoverskrifter	35
Forslag til forbedringer:	35
4.3 Innrammingsparagrafer	36
Forslag til forbedringer:	36
4.4 Paragrafer og ledd	37
Forslag til forbedringer:	37
4.5 Henvisninger	37
Forslag til forbedringer:	38
4.6 Punktlister	38
Forslag til forbedringer:	39
4.7 Setningsnivå	39
Forslag til forbedringer:	40
4.8 Ordnivå	40
Forslag til forbedringer:	40
4.9 Funn i de fire lovene	41
Funn i adopsjonsloven	41
Funn i arvelova	41
Funn i forsvarslovene	41
Funn i opplæringslova	42
5 Konklusjon	43
6 Litteratur	44
7 Vedlegg	45
Vedlegg 1: Intervjuguide	45
Vedlegg 2: Tekstutdrag	46
Tekstutdrag fra adopsjonsloven	46
Tekstutdrag fra arvelova	48
Tekstutdrag fra forsvarslovene	50
Tekstutdrag fra opplæringslova	52

Figurer

Figur 1. Triangulering av informanter	13
---	----

Sammendrag

Studien viser at det er behov for revidering av språket i alle lovene. En revideringsprosess vil imidlertid være et samspill mellom funksjonell språkbruk, juridiske behov og profesjonsfeltet som skal reguleres. Saksområdene som berøres av lovtekstene, er ofte store og komplekse. I virksomheter som Forsvaret, skolesystemet og rettsapparatet vil det alltid være behov for å gjøre skjønnsmessige vurderinger. Aktørenes kunnskaper om feltet medvirker sterkt til deres forståelse av lovspråket. Våre anbefalinger må derfor ses som bidrag til de enkelte lovenes utforming.

Hovedfunn fra leseundersøkelsen:

- Mange av informantene kommenterer ord og uttrykk som de opplever som gammeldomige. Noen av disse kan utvilsomt erstattes, mens andre må vurderes ut fra juridiske og faglige hensyn. Ulike leseres ordforråd varierer, og enkelte uttrykk vil alltid kreve mer faglig eller juridisk bakgrunnskunnskap for å gi mening.
- Mange kommenterer setnings- og tekststrukturen i lovtekstene. De opplever lange setninger som tunge, og synes det er vanskelig å forstå dem. Flere ønsker seg kulepunkter istedenfor lange setninger der mange elementer nevnes.
- Det er forskjeller mellom ulike brukeres strategier for å navigere i eller forstå lovteksten. Profesjonelle brukere som har juristutdanning eller som jobber i et profesjonelt fellesskap, har etablerte linjer som de følger i egen virksomhet for å avklare tolkningsspørsmål. De forholder seg også primært til *andre tekster* når de skal forstå vanskelig lovspråk. Eksempler på slike tekster er forskrifter, rundskriv, veiledninger og nettsider. Vanlige borgere forholder seg derimot primært til *andre lesere* når de skal forstå vanskelig lovspråk. De henvender seg til familie og venner, interesseorganisasjoner eller det offentlige for å få hjelp til å skjønne teksten. Vi finner altså et skille mellom *tekstorienterte strategier* og *sosiale strategier* blant våre informanter.

Hovedfunn fra tekstanalysen:

- Lovene bør ha oversiktlige og fyldige innholdsfortegnelser. Disse må gjerne ha utfyllende og selvforklarende overskrifter. Dette hjelper leseren å finne ut hvor i loven det de trenger, befinner seg. Delene, kapitlene og paragrafene bør komme i en rekkefølge som gjør det enkelt å forstå loven som helhet. Hver enkelt paragraf bør handle om det samme temaet.
- Innrammingsparagrafer bør være med i alle lovene for å lette lesearbeidet for nye lovlesere. De hjelper leserne å forstå hva loven hovedsakelig gjelder, hvordan de skal

lese loven og forklarer vanskelige ord. Vi har foreslått tre innrammingsparagrafer: innføringsparagraf, definisjonsparagraf og en paragraf til Kongens bestemmelser.

- Lange og omfattende setninger bør kortes ned og deles opp. Sett oftere punktum. Skriv aktive setninger der det er mulig.

1 Innledning

Gunhild Åm Vatn, Pia Farstad Eriksen og Henning Fjørtoft

Ifølge Språkrådets nettsider betyr *klarspråk* at tekster fra det offentlige skal være korrekte, klare og brukertilpassede (Språkrådet, udatert). Det er et mål i klarspråkarbeid at informasjonen fra det offentlige skal være tilgjengelig for alle.

Satsingen *Klart språk i staten* ble igangsatt i 2008. Under dette prosjektet ble det i 2011 etablert et eget delprosjekt, *Klart lovspråk*, som har som mål å gjøre lovtekster klarere og mer forståelige for innbyggerne. Difi-rapporten *Kan lovspråk temmes?* påpeker at klarspråksprinsipper om tilgjengelig og forståelig informasjon ikke umiddelbart kan overføres til lov- og forskriftstekster. Årsaken til dette er både at regelverkene er generelle, og at de har en fragmentarisk karakter. Vi kan ikke forvente at lovtekster inneholder løsninger på alle tenkelige problemer. Språklige endringer kan derfor ikke gjøre alle deler av lovtekstene mer forståelige (Difi, 2013).

Lovtekster leses av mange ulike brukergrupper i samfunnet, fra jurister til personer som ønsker å adoptere. Den sammensatte lesergruppa gjør arbeidet med klarspråk spesielt utfordrende i lovtekster. Lovene påvirker beslutninger på alle nivå i samfunnet. Er språket vanskelig, kan leserne gå glipp av informasjon om rettigheter og plikter.

I den forbindelse har NTNU fått i oppdrag å undersøke fire lover – adopsjonsloven, arvelova, forsvarslovene (vernepliktsloven, heimevernloven, forsvarspersonelloven) og opplæringslova. Målet for prosjektet er å finne ut hvordan lesere forstår innholdet, og å analysere hvordan tekstene er utformet. Denne undersøkelsen skal, sammen med flere andre prosjekter, bidra med analytiske perspektiver på tekstkvalitet og tolkningsrom av lovtekster. Dette skal videre brukes i revisjonsarbeidet som departementene skal gjøre i arbeidet med utforming og revidering av lovtekster.

Prosjektet vårt består av to delprosjekter: analyser av ulike aktørers forståelse av lovtekstene og analyser av lovtekstenes utforming. I tillegg har vi beskrevet metodene vi har brukt, slik at de kan danne grunnlag for brukertesting av nye lovtekster.

I arbeidet med prosjektet har vi lagt et virksomhetsperspektiv på språk til grunn. Dette innebærer å ha en bevissthet om at tekster ofte fyller flere funksjoner. Det innebærer også å ha en bevissthet om hvordan lovtekster blir brukt og forstått i ulike kontekster og hvordan de kan forstås av ulike typer lesere.

Forskningsspørsmål

I arbeidet med prosjektet har vi jobbet ut fra følgende forskningsspørsmål:

For leseundersøkelsen

- Hvordan opplever brukerne å forholde seg til lovteksten?
- Hvordan forstår brukerne formål og hovedinnhold i loven?
- Hva gjør brukerne for å orientere seg i lovteksten, og for å forstå vanskelige aspekter av teksten?

For tekstanalysen

- Hvilke virkemidler tas i bruk for å hjelpe leseren å navigere i lovteksten?
- Hvilke virkemidler tas i bruk for å vise hva som er hovedinnholdet i lovteksten?
- Er språket i lovteksten tilgjengelig for ikke-jurister?

2 Metode

Henning Fjørtoft, Simon Stjern, Benedikte Pernille Bakkeby Øverli og Turi Marte Brandt Ånerud

2.1 Et virksomhetsperspektiv på lovspråk

Å leve og virke i storsamfunnet innebærer å måtte forholde seg til språkbruk på en måte som gjør menneskelige handlinger forutsigbare og forståelige i juridisk sammenheng. Gjennom sosialt etablerte konvensjoner for språkbruk kan vi organisere oss og handle på måter som er forventet av andre. Mennesker som mestrer disse sosiale konvensjonene har tilgang til skrevne dokumenter, til fortolkninger av dem, og har respekt for språkbruken som de bygger på (Olson, 2009).

I dette prosjektet undersøker vi hva som kjennetegner språket i lovtekster, og hvordan de forstås av ulike lesere i ulike situasjoner. Vi møter ofte lovtekster i forbindelse med adopsjon, arveoppgjør, verneplikt eller skolegang. Hvis vi ikke forstår lovtekstene, vil det kunne ha konsekvenser for oss. Et virksomhetsperspektiv på språk innebærer her å se språkbruk i relasjon til den sosiale situasjonen og virksomheten den er en del av.

2.2 Leseforståelse

Leseforståelse kan generelt defineres som en prosess der et individ henter ut informasjon fra og skaper mening av tekster (Bråten, 2007). Lesing kan forstås som en aktiv prosess der leseren selv konstruerer mening ved å koble eksisterende kunnskaper med ny informasjon i teksten (Harris og Hodges, 2005, s. 227). Denne prosessen innebærer en samhandling med teksten, og at leseren er en aktiv part i meningskonstruksjonen. Leseforståelsen til et individ påvirkes av en rekke egenskaper ved teksten (lesbarhet, bruk av fagtermer, setningsbygning, sjanger osv.) og en tilsvarende rekke egenskaper hos leseren (generelt og fagspesifikt ordforråd, bakgrunnskunnskaper og forforståelse for emnet, forståelsesstrategier, kunnskaper om sjangeren, leserens metakognitive bevissthet osv.).

Av spesiell betydning for denne studien er de ulike informantenes forståelse av ord og uttrykk i lovtekstene. Generelt kan vi si at ord tolkes og forstås ut fra deres *språklige kontekst*, den *utenomspråklige konteksten* og leserens *bakgrunnskunnskap* (Golden, 2009, s. 103). Når offiserer i vernepliktsforvaltningen leser ord og uttrykk i vernepliktsloven, forsøker de for eksempel å skape mening av ordene ut fra 1) den konkrete lovteksten som språklig kontekst, 2) Forsvaret som arbeidsplass og sosialt miljø, og 3) deres personlige kunnskaper og erfaringer som militært befal. Den siste kategorien kan romme alt fra egen militærfaglig utdanning til populærkulturelle uttrykk som bøker, filmer og tv-serier. Ord og uttrykk i lover

blir derfor tolket i et nært samspill mellom den aktuelle lovteksten, det større faglige feltet som loven regulerer, og den enkelte lezers personlige kunnskaper og erfaringer.

Lovtekster har ulike lesere med varierende bakgrunnskunnskap og formell juridisk kompetanse. Blant skolerte jurister vil juridiske utsagn forstås i en profesjonell kontekst og et kommunikativt fellesskap. Når jurister forsøker å overbevise en motpart eller legitimere en beslutning, anvender de altså et fagspråk og en argumentasjonsform som er forankret i et profesjonelt fortolkningsfellesskap (Bernt, 2009). I offentlig forvaltning varierer imidlertid den formelle juridiske kompetansen. Dette betyr at lovtekstforståelsen og kjennskap til ulike tolkninger av lovverket også kan være ujevnt fordelt i ulike deler av samfunnet og på de ulike nivåene i forvaltningen.

Juridiske tekster avgrenser og definerer ulike kategorier, og vi kan derfor si at lover former hvordan vi lever, snakker og tenker (Calavita, 2010, s. 35). I lovene vi studerer her, er begreper som *fremmed stat*, *uskifte*, *basisgruppa* eller *kontraktsbefal* eksempler på slike kategorier. Samtidig finnes det også eksempler på begrep som refererer til et sammensatt fenomen. Grensen mellom *tilpassa opplæring* og *spesialundervisning* i opplæringslova er kanskje juridisk avklart, men i en profesjonssammenheng er det ikke enkelt å si hva *tilpassa opplæring* er, bør eller kan være. Det er heller ikke enkelt å si hvordan grenseoppgangen skal praktiseres i skolen, eller hvordan man som skoleleder kan skape forståelse for dette hos ulike foreldregrupper. Å undersøke forståelsen av lovtekster i et virksomhetsperspektiv, innebærer derfor å analysere hvordan ulike aktørers tenkning og forståelse er preget av deres utdanning, erfaringer og sosiale posisjon.

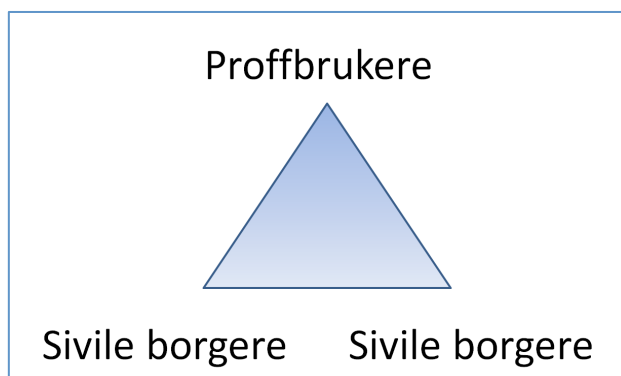
Om metode

Vi har anlagt et kvalitativt og deltakerorientert perspektiv i leseundersøkelsen. Et slikt perspektiv anerkjenner at ulike mennesker lever i ulike virkeligheter. Et mål med en slik studie er derfor å beskrive deres oppfattelse, fortolkning og bruk av lovtekstene. Gjennom en slik fenomenologisk orientert tilnærming kan ulike aktørers tenkning og atferd forklares (Fetterman, 2010). Fordi dette er et pragmatisk orientert prosjekt som skal støtte arbeidet med lovtekster i forvaltningen, har vi valgt å balansere mellom en deskriptiv og en fortolkende orientert forskerposisjon (Savin-Baden og Major, 2013, s.172).

For å undersøke ulike leseres forståelse av samme tekstutdrag, har vi valgt å gjennomføre kvalitative studier i form av fokusgruppeintervjuer med ulike typer brukere av lovene. Det gir et godt bilde av de ulike lesernes tolkninger av nøkkelpassasjer i teksten, særlig i tilfeller der tvetydigheter forekommer. I slike sammenhenger vil aktørenes bakgrunnskunnskaper spille en viktig rolle for leseforståelsen. En skoleeier vil for eksempel lese en lovtekst med andre bakgrunnskunnskaper enn en skoleleder. Slike forskjeller er viktige å avdekke når lovtekstene skal forstås av ulike aktører, og er vanskelige å måle med kvantitative verktøy. De kvalitative studiene av leseforståelsen vil også henge godt sammen med analysene av selve tekstene.

Av praktiske hensyn måtte vi begrense oss til to av de tre forsvarslovene – heimevernloven og vernepliktsloven. Vi har derfor undersøkt forståelsen av fem lovtekster: adopsjonsloven,

arvelova, heimevernloven, opplæringslova og vernepliktsloven. For hver av disse lovene inviterte vi tre grupper med representanter for ulike aktører. Som hovedregel har vi forsøkt å finne én gruppe med «proffbrukere» (aktører som anvender loven i sitt yrke og som har noen grad av formell juridisk forståelse) og to ulike grupper med «sivile brukere» (andre yrkesgrupper eller borgere som på ulike måter berøres av lovens virkeområde) (se fig 1). Ved å triangulere med ulike datakilder for hver lovtekst, kunne vi sikre validitet i studien (Creswell, 2013, s. 251).

Figur 1. Triangulering av informanter

Datainnsamlingen har bestått av til sammen 12 semistrukturerte gruppeintervjuer. Fordi dette er en kvalitativ studie som undersøker deltakernes egne perspektiv og opplevelser, var ikke informantene utvalgt for å være statistisk representative.

Vi utformet en felles intervjuguide for alle lovtekstene. For hver lovtekst valgte vi ut et utdrag paragrafer som vi delte ut i intervjusituasjonen. Se henholdsvis vedlegg 1 og 2 for intervjuguiden og tekstutdragene.

Strukturen på hvert intervju var tredelt:

1. En *generell del* der vi etterspør informantenes oppfatninger og generelle erfaringer med lovteksten.
2. En *tekstspesifikk del* der informantene leste et tekstutdrag og fikk spørsmål om tekstens språk og struktur.
3. En *metadiskusjon* der vi ba informantene diskutere selve intervjusituasjonen.

Hovedformålet med denne tredelingen er å få kunnskap om informantenes refleksjoner om praktisk arbeid med lovtekster. Den generelle delen ble designet for å få informasjon om de ulike aktørenes opplevelser og erfaringer med loven. De fikk så lese gjennom utdrag av lovene, og ble bedt om å kommentere dem. Den avsluttende metadiskusjonen åpnet for at informantene kunne reflektere over selve intervjusituasjonen samt komme med mer utfyllende kommentarer til sin forståelse av loven.

I tillegg til intervjuguiden utviklet vi et sett *a priori*-koder på bakgrunn av forskningsspørsmålene for å sikre reliabilitet i analysen.¹ Vi utviklet følgende koder: FORMÅLSFORSTÅELSE, INNHOLDSFORSTÅELSE, NAVIGERINGSSTRATEGIER, OPPLEVELSER, TEKSTKVALITETER SOM HINDRER FORSTÅELSE og ANNET.

Disse kodene ble anvendt i det videre tolkningsarbeidet. Vi utarbeidet først en koding og meningsfortetting av intervjuene, og deretter ble disse meningsfortettingene samlet til en mer helhetlig fremstilling.

Til datainnsamling og meningsfortetting i leseundersøkelsen har vi brukt en vitenskapelig assistent (Eriksen) som har fått 20 timers opplæring og veiledning. De endelige analysene er utført av Fjørtoft og Eriksen. Prosjektet er godkjent av Norsk samfunnsvitenskapelige datateneste.

Forbehold om informantene

De aller fleste informantene er hentet fra urbane områder, noe som kan gi et skjevt inntrykk av den juridiske kompetansen i forvaltningen. I mindre kommuner er det mindre utbredt å ha ansatte jurister som arbeider med spesialfelt. Bortsett fra ungdommene som vi har intervjuet om forsvarslovene, har de fleste informantene høyere utdanning.

2.3 Tekstanalyse

Når vi undersøker lovtekster, må vi studere teksten på et globalt og et lokalt nivå, og hvordan disse samvirker. På det globale nivået ser vi på hele tekstens sammenheng og oversikt. Og på det nivået perspektivet ser vi på setninger og enkeltord. Vi tenker alltid på hvordan tekstdelene og teksten i sin helhet *fungerer* i verden, hva de *gjør* for leseren, *hvordan* de gjør det.

Analysekategorier

I analysen ser vi på hvordan lovene er utformet og hvordan språket brukes. Formålet med analysen er å se hvordan det er å navigere i lovtekstene og hvordan det er å forstå setninger og enkeltord. Med utgangspunkt i dette har vi definert åtte analysekategorier, som er spørsmål vi stiller til teksten.

- **Tittel og innholdsfortegnelse:** Er disse tydelige, selvforklarende og oversiktlige veivisere for leseren?
- **Paragrafoverskrifter:** Gir overskriftene gode sammenfattinger av hva paragrafen handler om? Gjør de det lettere for leseren å orientere seg i lovteksten?

¹ Med *a priori*-koder menes her forhåndsbestemte kategorier som datamaterialet skal analyseres etter. Dette står i motsetning til *a posteriori*-koder som utledes av selve datamaterialet i etterkant av innsamlingen, slik det er vanlig innen f.eks. *grounded theory*-tradisjonen i kvalitativ forskning.

- **Innrammingsparagrafer:** Har lovteksten oppklarende innledende paragrafer som tar for seg formålet med lovteksten og definerer vanskelige ord? Forklares oppbyggingen av lovteksten og hvordan teksten skal leses?
- **Paragrafer og ledd:** Har paragrafer og ledd en indre sammenheng? Omhandler de for mange tema? Er de for lange? Er paragrafer og ledd presentert i en logisk rekkefølge?
- **Henvisninger:** Er det steder i teksten som henviser til andre tekster, lover og forskrifter? Er disse enkle å forstå?
- **Punktlistor:** Kan noe av informasjonen egne seg i punktlistor? Er punktlistene skrevet på en konsekvent måte?
- **Setningsnivå:** Har setningene en god struktur? Er setningene bygd opp slik at de skaper god flyt? Kan lange setninger med mange leddsetninger deles opp i flere setninger? Kan setningene endres fra passive til aktive?
- **Ordnivå:** Er det vanskelige ord i teksten definert og forklart?

Ved å svare på disse spørsmålene, vil man finne ut hvordan teksten fungerer for leserne. Dette har gitt oss et grunnlag for å foreslå måter å forbedre lovtekstene på.

3 Analyse av leseundersøkelsen

Henning Fjørtoft og Pia Farstad Eriksen

Informantene sier at de opplever intervju situasjonen som trygg. Mange kommenterer at deltakelse i gruppediskusjonen gjør det mulig å forstå lovtekstene på flere måter. Dette kan sies å styrke validiteten i undersøkelse fordi vi får data om et rikere spektrum av tolkninger og forståelser.

Personer som har juristutdanning eller annen utdanning innen juss kan sies å ha dypere bakgrunnskunnskap om lovtekster enn andre. Vi skiller derfor i noen grad mellom disse to gruppene i vår analyse.

3.1 Adopsjonsloven

Adopsjonsloven regulerer forhold som angår nære relasjoner mellom foreldre og barn, og anvendes av et relativt begrenset antall mennesker. Samtidig vil man i adopsjonssaker berøre andre staters lovgivning. Adopsjonssaker kan derfor være både svært personlige og følelsesladde på den ene siden, og svært globalt orientert på den andre.

Vi har intervjuet tre grupper med informanter:

- tre *rådgivere* som arbeider med adopsjon i Bufetat ved et regionskontor. En av disse har juristutdanning, og én av de to rådgiverne har kortere kurs.
- fire *representanter* for adopsjonsforeninger
- seks *adoptivforeldre*

Bortsett fra juristen i Bufetat har ingen av informantene juristbakgrunn.

Formåls- og innholdsforståelse

De ansatte i Bufetat mener formålet med loven er å sikre barnets beste, slik det er beskrevet i § 2. Barn skal sikres gode familier, men familier skal ikke sikres barn. De andre paragrafene oppleves som mer perifere. Representantene fra Bufetat mener det av og til kan oppstå spenninger mellom juridiske føringer og sosialfaglige vurderinger, og de bruker en del tid på å diskutere dette.

Representantene mener formålet med loven er å regulere innenlands- og utenlandsadopsjon, og at dette skal foregå på «barns premisser». Barna skal sikres gode oppvekstvilkår, og barnløse voksne har ikke rett på barn. Loven ivaretar en «ryddig og god adopsjonsprosess», og de håper det finnes «sikringsbestemmelser» for godkjenning av adopsjonsforeldre. De omtaler godkjenningsprosessen som en «ganske hard siling» og som et godkjentstempel for

personlig egnethet.

Foreldrene mener formålet er å sikre og beskytte barnet, ikke å sikre rett til barn. Et annet viktig formål er regulering av selve adopsjonsprosessen. De tenker også at formålet må være å hindre kidnapping av barn samt at «adopsjon blir en business». Foreldrene har opplevd adopsjonsprosessen som lang, og tror årsaken til dette ligger i lovverket. De ser for seg at loven inneholder noe om ensliges og homofiles rett til adopsjon samt at foreldre med nylig adopterte barn må ha en karenstid på ett år.

Opplevelse

De ansatte i Bufetat gir ikke uttrykk for spesielt positive eller negative opplevelser innledningsvis. De har trening i å håndtere dilemma og utfordringer som kan oppstå i adopsjonssaker. De synes likevel at skønnsvurderingene kunne ha vært beskrevet tydeligere i loven. Hovedbestemmelsen i § 2 er kort, noe som gjør at de heller anvender rundskriv for å «fylle ut bildet». De påpeker at dette kan gjøre det vanskelig for potensielle adopsjonsforeldre fordi de ikke kjenner den utfyllende informasjonen om loven. Når de så leser lovteksten, blir de overrasket over den språklige vanskegraden. De påpeker at språket oppleves «gammeldags» med mange lange og tunge setninger, og de må lese flere paragrafer flere ganger. «Vi tror det går an å gjøre språket mer forståelig», sier de.

Representantene har tidligere opplevd språket i loven som «veldig vagt» og uklart. De forteller at det er behov for fortolkninger og forskrifter for å gjøre loven klarere, og at den er vanskelig å navigere i. Etter å ha lest utdrag, blir de imidlertid overrasket over at den ikke er så vanskelig som de trodde. De nevner få henvisninger og underparagrafer som et element som gjør den enklere å lese. Språket er likevel uvant, og de kommenterer at erfaring med å lese det formelle språket i lovtekster trolig gjør det lettere å forstå dem.

Foreldrene opplever loven som «tung lesing»: Den har et gammeldags språk, mange henvisninger, mange ord og mange leddsetninger. Det er vanskelig å forstå kjernen i teksten når leseren henvises frem og tilbake. Språket i lovteksten gjør at fremtidige adoptivforeldre kan miste lysten til å starte adopsjonsprosessen, kommenterer en forelder.

I motsetning til andre Bufetatsaker må dokumenter i adopsjonssaker arkiveres i papirversjon. Årsaken til dette er at underskriftene på adopsjonsvedtak skal være originale. «Det som er juridisk eller økonomisk forpliktende skal signeres for hånd; det holder ikke med elektronisk signatur», forteller de ansatte i Bufetat. Siden de jobber med saksmapper, har Bufetat en ganske sterk kontrollfunksjon i den delen av saksbehandlingen. Da unngår de at papirer kommer på avveie og de kan sjekke at de har originaldokumenter. I tillegg har de også et elektronisk arkiv hvor alle saker legges inn.

Foreldrene påpeker at adopsjonssaker tar uforholdsmessig lang tid, og at prosessen bør effektiviseres. En forelder som har vært gjennom to adopsjonsprosesser, påpeker at sentrale

dokumenter blir foreldet i løpet av saksbehandlingen. Denne forelderens har opplevd å måtte skaffe ny uttømmende politiattest flere ganger fordi prosessen ikke ble avsluttet innen gyldighetsperioden.

Vanskelige ord og uttrykk

Foreldrene påpeker at loven mangler definisjoner på ord som *adopsjon* og *adoptant*. De lurte på om ordet *bevilling* betyr det samme som *bevilgning*. Det er uklart for dem om Bufetat representerer departementet slik det blir beskrevet i § 1. I samme paragraf er det uklart for dem hva *vilkår* og *lov* viser til. «Er det vilkårene i denne loven eller hvilken som helst lov?» spør en forelder. Bruken av ordene *fremmed stat* og *rike* oppleves dessuten rart.

Uttrykket *prejudisiell prøving* i § 10 er vanskelig å forstå både for foreldre og Bufetat. Det samme gjelder uttrykket *sak som gjelder et annet spørsmål*. Når en av de Bufetatsansatte leser § 4, diskuteres dessuten begrepet *rettslig handleevne*. Paragrafen i sin helhet er bare én setning:

Personer som er fratatt rettslig handleevne på det personlige området, kan bare adoptere med samtykke fra sin verge.

Rådgiveren hos Bufetat misforstår først passasjen, og tror den viser til mennesker som har utført kriminelle handlinger. Etter en diskusjon i gruppen kommer hun imidlertid frem til at det er snakk om personer med verge som ikke kan foreta disposisjoner på vegne av seg selv (f.eks. søke om eller gi samtykke til adopsjon). Juristen foreslår at teksten kan endres til «personer som har verge, kan ikke adoptere uten samtykke fra sin verge». Hun er likevel ikke helt sikker på om lovteksten skal forstås akkurat slik.

Navigerings- og forståelsesstrategier

Rådgiverne i Bufetat synes det går greit å navigere i lovtekstene, spesielt når man har litt trening. De har utarbeidet mange standarder for ulike vedtak som skal skrives, og disse standardene utgjør dermed det rettslige grunnlaget. Det gjør at de sjelden trenger å slå opp i selve loven. De leser oftere rundskriv enn selve lovteksten, men dersom de skal konsultere lov og forskrift, anvender de papirversjoner som er utskrevet fra lovdata.no. Dersom rådgiverne er usikre på lovtekstens betydning, konsulterer de juristen. Hun undersøker videre med andre regionskontor eller Bufdir, spesielt dersom det er snakk om en klagesak. Siden direktoratet også er klageinstans, er det mer naturlig å drøfte saken med andre regioner først. Det arrangeres også interne fagmøter i etaten der saker og tema diskuteres.

Representantene foretrekker å lese loven på lovdata.no. Ved eventuelle tolkningsspørsmål søker de på diskusjonsfora på Internett, nettsted til ulike advokater eller på adopsjonsforeningenes nettsider. De kan også kontakte sentralkontoret til sin adopsjonsforening for å søke hjelp. Disse kontorene har ansatte med juridisk

spisskompetanse. I tillegg oppgir de familie og bekjente med juristutdanning samt Bufetat som mulige kilder til forståelse.

Foreldrene foretrekker den digitale versjonen, men sier også at de neppe ville ha lest selve lovteksten. De søker heller mer «lettforklarte» kilder, men påpeker samtidig at det er viktig å være kritisk til troverdigheten i treffene i Google. Adoptivforeldre bruker hverandre som ressurser, og tar kontakt med andre som er i samme situasjon eller adopsjonsforeningene dersom de trenger informasjon om lovverket. Adopsjonsforeningene har jurister som er tilgjengelig for interesserte. De nevner også familiemedlemmer med juristbakgrunn som en kilde til forståelse.

Forslag fra informantene

Foreldrene nevner setninger som kan struktureres annerledes. I § 14 kan setningen «Om adoptivbarnets religiøse oppdragelse [...]» forenkles. Flere steder i loven anvendes det komma der det hadde passet bedre med punktum, påpeker de. § 19 er også lang og vanskelig å forstå.

Bufetatinformantene nevner § 16 a som et eksempel på setninger som kan deles opp. De ser også at rekkefølgen i enkelte setninger kan snus, slik at det viktigste innholdet kommer først. Her nevnes § 16 e som eksempel:

Den som er bosatt i Norge må ikke adoptere barn fra fremmed stat uten forhåndssamtykke fra departementet.

Denne setningen kan ifølge informantene endres til

Adopsjon fra fremmed stat forutsetter forhåndssamtykke fra departementet.

Juristen synes at systematikken i loven kan være uoversiktlig, spesielt i saker knyttet til utenlandsk rett og statsborgerskap. § 19 inneholder for eksempel setninger som rådgiverne «må vri hodet mange ganger for å klare å forstå»:

En adopsjon som er gitt og er gyldig i fremmed stat (utenlandsk adopsjon), gjelder her i riket, såframt adoptanten(e) da adopsjonen ble gitt hadde sin bopel i den fremmede stat hvor adopsjonen er gitt. Slik gyldighet har også en adopsjon som er gitt i en annen stat enn den nevnte, såframt adopsjonen anerkjennes i den stat hvor adoptanten(e) hadde sin bopel på tidspunktet for adopsjonen.

De Bufetatansatte påpeker at de har forklaringsplikt overfor sine brukere, og at de ville ha strevd med å forklare hva dette betydde. De ville trolig ha vist vedkommende videre til andre regionkontor. I noen sammenhenger har de også leid inn advokat for å sikre at biologiske foreldre i adopsjonssaker faktisk forstår sine juridiske rettigheter. De poengterer at adoptivsøkere snakker sammen, og at likebehandling blir sterkt vektlagt. Interessegupper innen stebarnsadopsjon, likekjønnssøkere og surrogatsaker er generelt ressurssterke og rettighetsorienterte, og de har god lovforståelse. Fra saksbehandlernes ståsted er dette et godt

utgangspunkt, men de understreker også at likebehandling i praksis er et vanskelig ideal å etterleve fordi alle saker er forskjellige.

3.2 Arvelova

Arvelova regulerer fordelingen av arv etter at en person har gått bort, og beskriver arverekkefølgen, hvilke krav arvinger kan stille samt testamentsordningen. Den berører derfor et stort antall mennesker.

Vi har intervjuet tre grupper med informanter:

- fire *ansatte i tingretten* i en større norsk by (en tingrettsdommer og en administrasjonssjef som begge har juristutdanning samt to saksbehandlere som har kortere juridisk utdanning)
- tre personer som sitter i uskiftet bo (heretter *de gjenlevende*)
- fire *arvemottakere* i alderen 40-70 år

Bortsett fra tingrettsdommeren og administrasjonssjefen har ingen informanter juristutdanning.

Formåls- og innholdsforståelse

Formålet med loven er å regulere arverekkefølgen og forholdet mellom arvinger, gjenlevende ektefelle og testamentsbestemmelsene, sier de ansatte i tingretten. Den handler også om friheten til å disponere arv i et testamente og hvordan det skal settes opp. I praksis betyr dette at loven styrer «hva som skjer med formuesgodset når noen går bort», og at «riktig arving får det han har krav på, og riktig skifteform».

De gjenlevende sier at formålet med arvelova må være å sikre rettferdighet for arvemottakerne, men en av dem påpeker at nettopp rettferdighet er et tvetydig begrep. Formålet kan også være å hindre uenighet og konflikter knyttet til arv. De tror loven beskriver uskiftet bo, hvordan arveoppgjør skal foregå og noe om særkullsbarn. De tror også det står noe om hvor stor andel av arven ulike familiemedlemmer vil få samt råderett over arven. Kanskje står det at man ikke kan gi vekk hele arven til fremmede også, tror de. «Jeg tenker at jeg kan gjøre som jeg vil med det jeg har og det huset jeg bor i, men kanskje er det ikke slik?» undrer en av de gjenlevende.

Arvemottakerne forstår lovens formål som å unngå konflikter i forbindelse med arveoppgjør samt å unngå at noen gjøres arveløse. De tror loven beskriver hvem som er arvemottakere og en fordelingsnøkkel for arven. De tror også at det står noe om uskiftet bo og om samboere med felles barn.

Opplevelse

Intervjuet med de ansatte i tingretten er et treffende eksempel på spenningen mellom informantenes generelle oppfatning av lovteksten og den faktiske opplevelsen av å lese teksten. Innledningsvis sier en jurist at arvelova er «lett å forholde seg til språklig». Etter å ha lest tekstutdraget, sier han imidlertid at han «trekker tilbake utsagnet». Møtet med lovspråkets ofte finurlige utforming kan altså være utfordrende selv for profesjonelle brukere. Dommeren påpeker at lovteksten har god struktur og at kapitteloverskriftene gjør den enklere å orientere seg i. Brukere som ikke har nynorsk som hovedmål, må «tenke litt gjennom» visse ord og uttrykk.

Saksbehandlerne påpeker at mange som kontakter tingretten har «forvirret seg selv» ved å lese loven. De bruker derfor mye tid på å forklare og «fornorske» lovspråket i møter med innbyggere. De har flere ganger fått tilbakemeldinger av typen «takkt for at du snakker norsk til meg» fra besøkende i tingretten. Typiske konfliktområder er arvetavlen og reglene for å sitte i uskiftet bo. Arvemottakere er ofte i sorg og dårlig forberedt på juridiske spissfindigheter, påpeker de. Ikke-jurister mangler evnen til å koble ulike lover sammen, som for eksempel sammenhengene mellom arvelova, skifteloven og ekteskapsloven.

De ansatte i tingretten påpeker at lovspråket «i høyeste grad» trenger modernisering, og at en del termer er vanskelige å forstå også for profesjonelle brukere. De vektlegger at de arbeider «prosessforebyggende», slik at saker kan løses uten at de havner i retten. Det reduserer kostnadene for arvemottakerne betraktelig.

De gjenlevende beskriver språket i loven som «innfløkt» og «ekstremt frustrerende». De mener alle det er «bortkastet tid» å forsøke å lese på egen hånd, og ser seg selv som «hjelpeløse» uten juristhjelp.

Arvemottakerne beskriver lovspråket som tungt og vanskelig. Juridiske ord betyr noe annet enn i dagligtalen, påpeker de. Etter tekstlesingen i intervjuet sier de at de forstår hvorfor det er ønskelig å løse arvesaker utenfor rettsapparatet. En av arvemottakerne har tidligere forholdt seg til bobestyrer for å få hjelp, bare for å oppdage at vedkommende «var interessert i å få så mye som mulig ut av boet». Dette gjorde henne bevisst på viktigheten av å kjenne egne rettigheter. De mener alle at det må være mulig å gjøre loven mindre innfløkt.

Vanskelige ord og uttrykk

Flere nynorske termer oppleves som gammelmodige av de tingrettsansatte. De nevner eksemplene *brigdast* (ingen av proffbrukerne forstår dette ordet), *bore seg misleg åt* og *monaleg gåve*.

De gjenlevende påpeker at *uskifte* og *skifte* er fremmedartede ord. Det samme gjelder *arvegangsklasse*, *arvelataren* og *pliktdelsarv*. De er usikre på hva dette refererer til. De juridiske termene «første ledts annet punktum» vekker også undring.

Arvemottakerne nevner *arvegangsklasse*, *pliktdelsarv* og *skifte* som vanskelige termer. Ordet *utlegg* i § 22 er også uforståelig for informantene. De synes det er vanskelig å skille juridiske fagtermer fra andre ord. Nynorsken oppleves som vanskelig fordi den er arkaisk i formen.

Navigerings- og forståelsesstrategier

Juristene i tingretten har kommentarutgaver og lignende referanselitteratur tilgjengelig. Denne kan anvendes for å skape utfyllende forståelse av lovteksten. Kolleger er også en kilde til forståelse. Saksbehandlerne, som ikke har samme grad av formell juridisk kompetanse, følger linjen i organisasjonen og undersøker med sine overordnede.

De gjenlevende foreslår googlesøk som en strategi, og tror lovdata.no ville komme opp som et treff. En av dem sier at han fant raskt frem til rett paragraf da han søkte. Men for å få hjelp til å forstå, ville de ha ringt advokat, særlig om det er snakk om kompliserte saker. En annen sier at skjemaene som skulle fylles ut for å få sitte i uskifte var vanskelige å forstå. Både bankrådgivere og tingrettsansatte nevnes som en kilde til veiledning og forståelse. En gjenlevende har tatt kontakt med nynorskbrukere for å få hjelp til å skjønne lovspråket, men opplevde at også denne personen ristet på hodet og ga opp.

Arvemottakerne nevner googlesøk og lovdata.no som kilder til informasjon om loven. De ville dessuten ha sett på overskrifter og kapittelinnndeling. En av dem ville også ha lest teksten høyt for å forstå innholdet. Dersom dette ikke skulle strekke til, ville én ha kontaktet jurister i egen familie, blant annet fordi hun vet at lover ofte henviser til andre lover. Advokathjelp og juridisk veiledning på bibliotekene nevnes som kilder til forståelse.

Forslag fra informantene

De ansatte i tingretten foreslår å endre en setning i § 9: «For arving som er mindreårig [...]». Denne kan gjøres vesentlig enklere, sier de. Det samme gjelder en setning i § 32: «Arvingens råderett og kravshavaranes [...]». § 26 inneholder setningen «Ved skifte mellom arvingane [...]», som er vanskelig å forklare. Både lengden på setningene og de mange henvisningene gjør disse vanskelige å lese. § 22 inneholder en setning som i stor grad avhenger av at leseren ser sammenhengen med tidligere setninger: «Den retten ein arving har [...]». De gjenlevende nevner § 32 som en spesielt vanskelig paragraf. Den henviser til andre lover på en måte som gjør den uforståelig uten kunnskap om disse. Ordene *brigdast* og *tillitsmann* er også vanskelig her.

Arvemottakerne nevner paragrafene 9, 22 og 32 som spesielt vanskelige fordi de er abstrakte. De interne henvisningene gjør det også vanskelig å forstå lovteksten. Bruken av lange setninger med mange innskutte ledd hindrer forståelse. De ønsker seg en funksjon i lovdata.no der ordforklaringer kommer opp når leseren holder muspekeren over dem.

3.3 Opplæringslova

Opplæringslova handler om rettigheter og plikter knyttet til opplæring og skolegang i Norge. Den dekker derfor et stort felt og berører svært mange mennesker.

Vi har intervjuet tre grupper med informanter:

- tre *kommuneansatte* som arbeider med skole og barnehage (en jurist, to rådgivere)
- tre *skoleledere* på en større ungdomsskole i en større norsk by (en rektor, to mellomledere)
- tre *foreldrerepresentanter* i et FAU (foreldrearbeidsutvalg) ved den samme ungdomsskolen

Den eneste med full juristutdanning er den kommuneansatte. Rektoren har førsteavdeling jus.

Formåls- og innholdsforståelse

De kommuneansatte mener opplæringslovas formål er å ivareta elevens rett og plikt til opplæring samt å beskrive hvordan skolen skal forholde seg til lovverket. Innholdet i loven regulerer både spesiell undervisning og vurdering.

Skolelederne mener formålet er å sikre elevens rettigheter. Skolen er tildelt et mandat og en samfunnsoppgave som skolen skal forvalte. Lovverket er en støtte til god forvaltning av dette oppdraget. Innholdet i loven beskrives som «rammene for drift av skolen og for elevenes rettigheter». Den inneholder også foreldrenes rettigheter. Retten til klage på eksamenskarakterer er et eksempel på dette.

Foreldrene mener formålet med loven er å ivareta opplæringen til elevene på skolen. Den skal sikre rett til utdanning, og hvordan dette skal skje. De tror også at formålet er å sikre opplæring uansett elevenes evnenivå samt «en viss mengde kunnskap». De nevner § 9A om «trivsel» samt tilrettelegging, «fysisk fostring» og friminutt som deler av innholdet.

Opplevelse

De kommuneansatte opplever det som utfordrende å finne frem i loven. Det er også utfordrende å lese tolkningsuttalelser og andre dokumenter. De bruker mer tid på å lete i uttalelser fra departement og direktorat enn å søke svar i selve lovteksten. Slike uttalelsesdokument er vanskelig tilgjengelige og dårlig strukturert, sier de. Utdanningsdirektoratets nettsider inneholder tolkningsuttalelser, men de kommer opp «i tilfeldig rekkefølge» og man må vite hva man trenger for å finne det man leter etter.

Skolelederne opplever lovteksten som strukturert, utfyllende, forklarende og tilrettelagt for brukere uten juridisk bakgrunn. Språket i § 5 og § 9 oppleves som mer moderne og enklere å forstå enn de andre. De bruker primært den digitale versjonen av lovteksten på lovdata.no.

Bare en av foreldrene har lest i opplæringslova tidligere. De opplever at den er generell og lite spesifikk, og derfor komplisert å lese fordi den skal dekke «alle eventualiteter». De påpeker at setningene er lange og tunge, og at de må leses mange ganger. Flere steder står det «bør» i stedet for «skal», noe som gjør det vanskelig å forstå om det er snakk om anbefalinger eller krav. Språket er «tungvint». De kommenterer også at den nynorske språkdrakten gjør den vanskeligere å lese.

Vanskelige ord og uttrykk

En rekke ord og uttrykk, både juridiske og skolefaglige, er tvetydige og vanskelige å forstå i loven. Spesielt nevnes *tilpassa opplæring*, *tilfredsstillande utbytte*, *enkeltvedtak*, *spesialundervisning*, *evnene og føresetnadene hjå den enkelte eleven* samt *pedagogisk og tryggleiksmessig forsvarleg*. Flere av disse er knyttet til skjønnsmessige avgjørelser som utløser ressurser i skolen. Skolelederne kommenterer at foreldre/foresatte gjerne legger sine egne personlige fortolkninger av disse begrepene til grunn når de skal argumentere for barnas rettigheter.

Skillet mellom *spesialundervisning* og *tilpasset opplæring* er et typisk eksempel på begreper som foreldre/foresatte kan blande sammen. Mens tilpasset opplæring skal foregå som del av den vanlige undervisningen, innebærer spesialundervisning at eleven får spesialpedagogisk tilpasning. Dette er av og til en utfordring for skolen i møte med foreldre/foresatte. De kommuneansatte påpeker at *tilpasset opplæring* har blitt tolket som alt fra variasjon i vurderingsformer til individuelle opplæringsplaner for hver enkelt elev i skolen. Både skolene og skoleeier mangler en felles forståelse for dette. Ord som *evner* og *føresetnader* kompliserer dette – de tolker dette som henholdsvis elevens indre (kognitive, kunnskapsmessige) evner og ytre (sosiale, familiære) forutsetninger. Dersom ordet *tilpasset opplæring* hadde hatt et mer presist innhold, kunne antallet henvendelser om sakkyndig vurdering ha vært redusert, sier de.

Skolelederne kommenterer at synonymer som *klassen* og *basisgruppen* kan være forvirrende. I skolen anvendes begge disse sammen med andre organiseringsformer. De mener det er behov for et mer forent begrepsapparat for å unngå forvirring blant brukerne.

De kommuneansatte fremhever § 9a som vanskelig, særlig når det kommer til graden av skriftliggjøring og dokumentasjon. Dette tolkes trolig strengere jo lengre opp man kommer i systemet, påpeker de.

Foreldrene kommenterer § 5-1 som vanskelig å forstå. Det burde spesifiseres hvem som har rett til å vurdere skjønnsspørsmål, og hva slags kompetanse disse personene skal ha. Begrep som *særleg leggjast vekt på* og *svak dugleik* er «ulne uttrykk». «De kan bety hva som helst», påpeker de. Uttrykkene gir stort rom for tolkning både for foreldre og skolen. En forelder antyder at skolene kan «slippe å bruke mye penger» når kravene til spesialundervisning ikke er så spesifikke. De stiller spørsmål ved § 5-1, som sier at elever med spesialundervisning skal ha det samme timetallet som andre elever. «Trenger man da ikke flere timer om en elev har

vansker?» spør foreldrene. De påpeker videre at termer som *snarast mogleg* og *innan rimeleg tid* som uklare bestemmelser. «Hvorfor ikke sette et fast tidspunkt?» spør en forelder. Det bør også defineres en forskjell på begreper som *gruppe*, *klasse* og *basisgruppe*, påpeker de. De etterlyser veiledere som beskriver hva som trengs for barn med spesielle behov.

Navigerings- og forståelsesstrategier

De kommuneansatte kontakter sin jurist dersom det er tvilsspørsmål. Juristen søker på direktoratets nettsider. Dersom dette ikke gir svar, kontakter hun Fylkesmannens kontor. Hun sier hun bruker mye tid på å lete i forarbeid, rundskriv og andre rettskilder. De kommuneansatte søker ofte etter navnet på en paragraf på lovdata.no fordi de har bakgrunnskunnskap om hva de ulike delene av loven inneholder. De opplever at søkefunksjonen på lovdata.no er mye bedre enn på Udirs nettsider, fordi de kan søke etter flere stikkord samtidig. På Udirs sider er det også usikkert om nyeste versjon kommer lengst opp i trefflisten. Ord som *elevens beste* og *formålstjenlig* utløser tolkningsdiskusjoner, og avgjørelser i slike saker avhenger i stor grad av kjønn.

Skolelederne har også en tydelig organisert arbeidsform for å løse tvilsspørsmål. Mellomlederne på skolen har ansvar for ulike områder av loven, mens rektor har overordnet ansvar. Saker tas opp på rektornivå, men dersom skolelederne ikke finner svar selv, følges linjen til kommunejurist, Fylkesmann og eventuelt direktorat og departement. Dette er avhengig av sakens alvorlighetsgrad og usikkerheten som er heftet ved selve lovteksten. Rektor kan også diskutere saker med andre rektorer, men karakteriserer dette som et «minefelt» fordi noen skoleledere legger personlige tolkinger og referanserammer til grunn for lokale vedtak. Nye rektorer kan «faktisk bli vranglært» dersom de forholder seg for mye til sin egen yrkesgruppe og ikke følger tjenestevei i juridiske spørsmål, kommenterer rektor ved skolen.

Foreldrene sier at de ville ha spurt rektor eller inspektører ved skolen dersom noe var uklart i loven. Men de kan også forestille seg konflikter der skolen er motpart. Da ville de ha spurt advokater i foreldregruppen eller tatt opp saken på kommune- eller fylkesmannsnivå for å finne juridisk kompetanse. Foreldrene har også jurister i egen familie som de kan spørre, og de kjenner til Jushjelpe.

3.4 Forsvarslovene

Forsvarslovene er her en samlebetegnelse for heimevernloven, vernepliktsloven og forsvarspersonelloven. Intervjudesignet som vi har valgt, gjør det vanskelig å undersøke forståelsen av alle lovene. Vi har derfor valgt å avgrense undersøkelsen til heimevernloven og vernepliktsloven i det følgende.

Vi har intervjuet tre grupper med informanter:

- fire *offiserer* (kaptein eller løytnant) som arbeider med verneplikt ved en garnison (én kvinne og tre menn). Tre av offiserene har befalsskole, mens én har treårig krigsskoleutdanning.
- fem *ungdommer* født i 1997 (tre menn og to kvinner) som er elever ved en videregående skole i en større norsk by. Dette kullet er det første som blir berørt av lovendringene om allmenn verneplikt.
- to *foreldre* til ungdommer født i 1997

Ingen av informantene har juristbakgrunn.

Formåls- og innholdsforståelse

Offiserene tror formålet med vernepliktsloven er å gi klarhet i hvem som er vernepliktig og hva verneplikt er – «hvem, hva, hvor og når».

Ungdommene mener formålet med lovene er å formulere krav som ungdommer må oppfylle for å få avtjene verneplikt samt å sikre tilstrekkelig personell. De mener også at formålet er å beskytte enkeltpersoner slik at de ikke avtjener for lang verneplikt. De er usikre på hvem som har laget lovene, og foreslår både Stortinget, Regjeringen og en enhet i Forsvaret som opphavsmenn.

Foreldrene mener formålet er å sikre at Norge har nok folk i Forsvaret til å sikre en stabil situasjon, og mer generelt «om hvordan ting skal utføres, og hvem som har ansvar for å gjøre hva». Dessuten tror de loven inneholder beskrivelser av oppbyggingen av Forsvaret.

Opplevelse

Offiserene leser ikke lovtekstene som del av sin yrkesutøvelse, men forholder seg til ordrer og bestemmelser i organisasjonen der de arbeider. De oppfatter loven som øverst i hierarkiet og seg selv som «lavt på rangstigen». Når de blir forelagt utdrag, påpeker de at teksten er tung og vanskelig å forstå. Det er frustrerende å måtte lese lovteksten flere ganger, og de sier teksten er «diffus».

Foreldrene beskriver loven som «ganske komplisert» å lese, men likevel ikke den vanskeligste de har sett. Lovene krever imidlertid grundig lesning, og det kan være vanskelig å forstå hvilke deler som angår ulike menneskegrupper. § 2 utløser mye undring, og de forstår ikke hovedinnholdet i denne. I § 8 er begrepene *etatsutdannede* uklart – hvor har disse personene sin utdanning fra? Kan det være fra andre statlige etater? Deler av denne paragrafen har også lange setninger med innskutte ledd. De ønsker seg en punktliste.

Å lese lovteksten for ungdommene er i hovedsak «tungt» og «slitsomt», med mange vanskelige ord. De mener teksten kunne ha vært skrevet på en lettere måte. Setningene er fremtunge, som for eksempel i § 5: «I den utstrekning ikke annet følger av

ansettelsesvilkårene gjelder [...]». Det samme gjelder flere setninger i § 8. «De kunne jo ha satt punktum. Det er mye bedre», kommenterer de. «Det er mulig å skrive det enklere.» En av ungdommene antyder at lovene er vanskelig skrevet «slik at vi ikke skal forstå det».

De fleste informantene påpeker at lovtekstene inneholder lange setninger som godt kan omstruktureres og gjøres enklere å lese.

Navigerings- og forståelsesstrategier

Offiserene ville ha spurt hverandre eller sine overordnede dersom de får vansker med å forstå lovteksten. De fleste av dem tror at 18-åringer ikke vil forstå lovteksten på egen hånd. Etter deres erfaring kjenner ikke vanlig ungdom den presise betydningen av relativt ordinære ord som *verneplikt* og *førstegangstjeneste*. Når de leser teksten, sier offiserene at det er tungt å lese den og at den er vanskelig å forstå. De beskriver teksten som «grøtete skrevet» med «tungt språk». En av offiserene siterer spøkefullt infanteriregelen *enkelhet er trygghet*. Teksten kunne ha vært enklere formgitt, mener de.

Foreldrene nevner søkemotoren i lovdata.no som en mulig kilde til forståelse. De ville enten ha resonnert seg frem til et svar selv eller diskutert vanskelige passasjer med venner og familie, f.eks. bekjente som jobber i Forsvaret. De påpeker at ungdomsgenerasjonen er født inn i en verden med rask tilgang til digitale tekster, og at de kan ha liten tålmodighet med tungt tilgjengelige papirversjoner. Ungdommene selv bekrefter dette: Når vi spør hvordan de navigerer i teksten eller søker etter informasjon mer generelt, oppgir de «Ctrl+F» (hurtigtast for søkefunksjon) og googling som strategier. De nevner også forsvarer.no og regjeringen.no som mulige alternativer. En av elevene har rettslære som fag, og nevner lovdata.no som en kilde. Det er imidlertid ikke klart for oss hvordan ungdommene rent praktisk går frem for å finne relevant informasjon uten nærmere bakgrunnskunnskap om emnet. Ungdommene nevner eldre familiemedlemmer med militær erfaring samt lærere i rettslærefaget som mulige kilder til forståelse.

Ungdommene tror de ville ha søkt på stikkord på Internett for å finne frem i loven. De ville også ha søkt på forsvarer.no og regjeringen.no. De tror også at de kunne ha delt opp ord for å finne ut hva de betyr (f.eks. ved å dele *befalingsmenn* i *befal* og *menn*). Tre av dem har ikke kjennskap til lovdata.no.

Vanskelige ord og uttrykk

Ordet *dog* nevnes som eksempel på et gammelmodig ord av flere informanter. I tillegg inneholder loven militærfaglige ord og uttrykk som ikke er i daglig bruk. Samtlige informanter stiller seg uforstående til den såkalte «oppbudsinndelingen» i § 2. Ingen av informantene vet hva dette betyr, og opplever at dette ikke samsvarer med begrepsbruken i Forsvaret slik de kjenner den.

Offiserene påpeker at Forsvaret anvender mange militærfaglige termer som ungdom ofte ikke kjenner til eller forstår, for eksempel *verneplikt*, *førstegangstjeneste*, *etatsutdannelse*, *fast ansettelse* og *kontraktsbefal*. Manglende kunnskaper om dette kan gjøre det vanskelig å forstå loven for vernepliktige og andre interesserte. Offiserene er også usikre på hva et «registrert trossamfunn» er (§ 3) samt hva det vil si å «gjennomgå kortere kurser» (§ 8).

Foreldrene er usikre på hva *etatsutdannede* viser til. De påpeker at ungdommer kan mangle bakgrunnskunnskap om historie og samfunn som er nødvendig for å forstå visse uttrykk.

Ungdommene har problemer med flere av de samme militærfaglige termene som de andre informantene. De nevner *oppbud*, *linjen*, *åremålstilsatt befal*, *engasjert*, og *befal* som ukjente termer. De påpeker imidlertid at *befal* trolig er et vanlig ord i militære sammenhenger. Også ord som *ordinert* eller *fastsette* er vanskelige å forstå for ungdommene.

Ungdommene opplever manglende dobbeltbestemmelse av substantiv («i denne lov kalt Forsvaret») som gammelmodig: «jeg ville sagt ‘i denne loven’», påpeker de.

Forslag fra informantene

Flere setninger er vanskelige å forstå fordi de er for lange. Eksempler på dette er § 8 i vernepliktsloven og § 15 i heimevernloven. Enkelte informanter ønsker seg et kort resymé i starten av lovteksten for å lette forståelsen. Arbeidet med klart lovspråk berømmes av informantene, som mener det er viktig at alle forstår teksten.

3.5 Oppsummering

Informantene i vår undersøkelse må alle forholde seg til bestemmelsene i lovene. Men de har ikke nødvendigvis lest selve lovteksten før våre intervjuer. Dette kjennetegner spesielt de ikke-profesjonelle brukerne, noe som ikke bør være overraskende. Ikke alle informantene som vi regner som profesjonelle, bruker loven selv i sitt daglige virke. Offiserene i vernepliktsforvaltningen forteller at de organiserer sin virksomhet etter anvisningene de får fra sine ledere, og har ikke selv ansvar for å tolke lovtekster. Informantene er likevel enige om at språket i lovtekstene kan forenkles og gjøres mer forståelig. De tre viktigste områdene av lovtekstenes utforming som kommenteres av informantene, er ordforrådet, frase- og setningsstruktur og navigerings- og forståelsesstrategier.

Ordforråd

Mange informanter kommenterer ordvalg i undersøkelsen. Følgende kategorier kommer frem i datamaterialet:

- Arkaiske ord og uttrykk som ikke lenger er i bruk, hindrer forståelse og kan trolig erstattes av nyere og oppdaterte ord.

- Ord som hører til en juridisk stil eller sjargong (*dog*, *herunder*) kan hindre forståelse, og har neppe noen annen funksjon i teksten enn rent estetiske og stilistiske.
- Ord som hører til juridisk fagterminologi (*punktum* brukt om en del av en lovtekst) kan neppe erstattes, men det kan være mulig å omformulere eller omstrukturere loven slik at antallet interne referanser eller hierarkier reduseres.
- Fagspesifikke ord og uttrykk som krever bakgrunnskunnskap for å forstås på korrekt måte (*etatsutdannet*) bør forklares slik at de kan forstås av lesere som ikke tilhører bestemte profesjoner.

Frase- og setningsstruktur

Informantene påpeker både stilistiske og formmessige trekk ved lovtekstene.

- Substantiver med dobbel bestemmelse (f.eks. *i denne loven*) oppleves som mer naturlig og mindre høytidelig eller gammelmodig.
- Flere informanter ønsker seg kulepunkter istedenfor lange setninger i lovteksten.
- Lange og tunge setninger kan deles opp i mindre enheter.

Navigerings- og forståelsesstrategier

I vår studie har vi forsøkt å belyse hvordan ulike aktører med varierende juridisk kompetanse orienterer seg i lovtekstene. Studien viser at

- proffbrukere anvender primært *tekstorienterte strategier* for å skape mening av lovtekstene. De har forskrifter og rundskriv tilgjengelig, og kan orientere seg i andre tekster dersom selve loven ikke gir mening.
- brukere med lavere juridisk kompetanse foretrekker *sosiale strategier* for å skape mening av lovtekstene. De snakker med andre som kan ha kunnskaper og meninger om lovtekstenes betydning. Dette kan være jurister i egen omgangskrets, interesseorganisasjoner eller andre som har innsikt i juridiske tekster.

Mange av informantene påpeker at flere passasjer må lese flere ganger. En nærliggende forklaring på dette er at setninger med mange ledd belaster korttidsminnet til leseren. Lesere greier å fastholde en viss mengde informasjon i korttidshukommelsen, men man må bearbeide denne informasjonen med arbeidsminnet for at den skal overføres til langtidshukommelsen (Bell og McCallum, 2008, s. 48). Lange setninger gjør at dette arbeidet blir mer krevende for leseren. For å skape sammenheng og mening i teksten, må derfor leseren ofte lese teksten flere ganger. Dersom setningene hadde vært kortere, kunne noe av dette ha vært unngått.

Andre strategier som trekkes frem når informantene skal orientere seg eller forstå spesielt

vanskelige passasjer i lovtekstene: søking med nøkkelord (spesielt i den digitale versjonen) og diskusjon med kolleger, familie og andre bekjente.

I noen tilfeller er det et tydelig misforhold mellom informantenes generelle oppfatning av lovteksten og den umiddelbare reaksjonen på selve teksten: Innledningsvis karakteriseres lovteksten som strukturert og forståelig, men i møte med utdragene går informantene eksplisitt tilbake på dette. Dette gjelder kun typiske proffbrukere, og kan tolkes som en indikasjon på at deres profesjonelle bakgrunnskunnskap og erfaring påvirker den generelle oppfatningen av lovspråket. De gir selv uttrykk for økt forståelse for problemene som allmenheten kan ha etter denne opplevelsen.

Bruken av nynorsk i lovtekster nevnes av noen informanter som et vanskelig element. Det synes ikke å være spesielt arkaiske former de reagerer på. Det er imidlertid vanskelig å si om det er manglende nynorsk ordforråd hos leseren eller det juridiske innholdet som hindrer forståelse i disse tilfellene, eller hvorvidt underliggende negative holdninger til nynorsk påvirker oppfattelse og forståelse.

Mulige interessekonflikter

Vi ser flere eksempler på at dialog om lovtekstene mellom ulike parter kan føre både til økt forståelse og interessekonflikter. Foreldre nevner rektor som både støtte for forståelse og motpart, mens ansatte i Bufetat nevner Bufdir som både støtte- og klageinstans.

I noen få tilfeller gir informantene uttrykk for manglende tillit til lovtekstene og offentlige myndigheter. Ungdommene som vi intervjuer om forsvarslovene antyder for eksempel at lovene kan være vanskelig skrevet for å hindre at vanlige borgere skal forstå dem. Vi har ikke lagt betydelig vekt på dette i vår studie, siden det er avgrenset til noen få individuelle informanter.

4 Analyse av lovtekstene

Simon Stjern, Benedikte Pernille Bakkeby Øverli og Turi Marte Brandt Ånerud

Vi har gjennomført en tekstanalyse av lovtekstene med utgangspunkt i kategoriene som er presentert i metodekapitlet. Vi har sett på hvordan lovtekstene kan forbedres for å gjøre dem mer forståelige for ulike lesere i ulike situasjoner.

Først gjennomgår de ulike analysekategoriene med eksempler fra de fire lovtekstene. For hver kategori gis det forslag til forbedringer. Til slutt oppsummerer vi de konkrete funnene gjort i hver lov.

4.1 Tittel og innholdsfortegnelse

Lovenes tittel, innholdsfortegnelse, overskrifter og nummerering fungerer som veivisere for leserne, og må derfor utformes på en måte som hjelper leseren å navigere i teksten.

Tittel

Lovene har offisielle titler (f.eks. Lov om verneplikt) og uoffisielle titler (f.eks. vernepliktsloven). Det er bra at begge disse står på lovdata.no. Lovenes titler bør ikke bestå av fremmedord eller forkortelser. Arvelova er den eneste av lovene vi har analysert som inneholder en forkortelse i den offisielle tittelen (Lov om arv m.m.), dette bør forandres. Ellers er lovenes titler selvforklarende.

Innholdsfortegnelse

Innholdsfortegnelsen skal gi leseren oversikt over hva som finnes i loven og rekkefølgen på temaene. Den skal også gjøre det mulig å finne ut om den informasjonen man søker, finnes i loven.

Fyldigere innholdsfortegnelser er ofte bedre enn korte innholdsfortegnelser som gir lite oversikt. I de fire lovene er det stor variasjon på hvor fyldige innholdsfortegnelsene er. Opplæringslova og arvelova har én side innholdsfortegnelse, mens forsvarspersonelloven bare har fire overskrifter i sin innholdsfortegnelse som omfatter 52 paragrafer. I lange lover som opplæringslova og arvelova er det bedre å ha kapitteloverskrifter med paragrafnumrene i parentes for å unngå at innholdsfortegnelsen blir for lang.

Vernepliktsloven og heimevernloven har mindre fyldige innholdsfortegnelser, som gir lite spesifikk informasjon. Kapitteloverskriftene er for generelle og lite konkrete, som for eksempel *Grunleggende bestemmelser* og *Forskjellige bestemmelser*. I tillegg ser vi at fem av kapitteloverskriftene er identiske i disse to lovene (vernepliktsloven har ett kapittel mer). Vi

anbefaler å skreddersy innholdsfortegnelser som er tilpasset hver enkelt lov, med unntak av enkelte faste paragrafer som eksempelvis innrammingsparagrafer (se kapittel 4.3).

Nummerering

Nummerering er nødvendig for at leseren raskt skal kunne bla seg frem til de relevante kapitlene. I forsvarspersonelloven, heimevernloven, vernepliktsloven og arvelova er kapitlene nummerert med romertall, noe som for så vidt ikke er problematisk. Likevel er det enklere å orientere seg mellom kapittel 9 og 11 enn kapittel IX og XI.

Opplæringslova nummererer hver enkelt paragraf med både kapittelnummer og egen nummerering for hver paragraf, slik: § 7-1 (kapittel 7, paragraf 1). Dette gjør ingen av de tre andre lovene. Gjennom slik nummerering unngår man høye paragrafnummer og bidrar til at leseren har oversikt over hvilket kapittel de leser i. Vi anbefaler en slik nummerering, fordi det gjør det enklere å slå opp i lange lover. I kortere lover er det kanskje ikke nødvendig, men heller ikke forstyrrende.

Arvelova har fire hoveddeler som samler paragrafene som handler om de samme temaene, noe man også ser i innholdsfortegnelsen. Dette letter orienteringsarbeidet og vi anbefaler å gjøre det samme i lange lover, som opplæringslova. Vi foreslår derfor at opplæringslova for eksempel kan deles opp i fire deler:

1. Opplæring (kapittel 1-6 og 8)
2. Utforming, personal og skyss (kapittel 9-10 og 7)
3. Medverknadsorgan, forvaltning og tilsyn (kapittel 11-15)
4. Iverksettning, overgangsreglar og endringar i andre lover (kapittel 16)

Vi har valgt å flytte kapittel 8 opp i del 1, da dette samler alle kapitlene om opplæring. Kapittel 7 er flyttet til nederst i del 2, da kapittel 9, 9a og 10 hører sammen tematisk, mens kapittel 7 kan komme som et tillegg. Det er tenkt at dette må omnummereres i en ny innholdsfortegnelse.

Vi anbefaler en tematisk inndeling av lovtekstene, slik at det er lettere å orientere seg i dem. Opplæringslova er en lang lov som ofte brukes som et oppslagsverk, med mange ulike bestemmelser og tema. Ved å dele den inn i ulike tematiske deler, blir det lettere å orientere seg for leserne.

Forslag til forbedringer:

Unngå bruk av vanskelig lovterminologi og forkortelser i titler og overskrifter. Bruk formuleringer som er tydelige og presise, og som faktisk forklarer innholdet. Sett inn paragrafoverskrifter i innholdsfortegnelsen i korte lover, del opp lengre lover i hoveddeler. Bruk vanlige tall i stedet for romertall i nummereringen av kapitlene. Rekkefølgen mellom de ulike delene og kapitlene må være organisert tematisk. Spesifikke og tydelige

innholdsfortegnelser kan godt være fylldige.

4.2 Paragrafoverskrifter

Paragrafoverskrifter som inneholder sammenfattinger av innholdet, kan forenkle lesingen av en lang lov. De virker som navigeringspunkt underveis i teksten, og gjør innholdsfortegnelsen mer oversiktlig. Overskriftene bør tydelig speile innholdet i delene, kapitlene eller paragrafene.

I opplæringslova og forsvarspersonelloven har hver enkelt paragraf en egen overskrift. Dette letter lesingen og oversikten betraktelig, sammenlignet med de andre lovene som stort sett ikke har paragrafoverskrifter. I disse må man skumlese paragrafene for å få et overblikk. For at paragrafoverskrifter skal fungere godt, må de være lette å forstå og gjenspeile hva paragrafen inneholder.

I lovene er det også flere overskrifter som inneholder forkortelser som *m v* og *m.m.*, som i opplæringslova § 3-10 *Punktskrifto pplæring m.m.* og §§ 8 og 16 i forsvarspersonelloven *Oppsigelse mv.* og *Oppsigelse m.m.* Slike forkortelser gir lite eller ingen informasjon til leseren. En fyldig overskrift er bedre enn en generell overskrift og en overskrift som inneholder forkortelser.

Paragrafene kan gjerne ha mer spesifikke overskrifter, som for eksempel å endre § 3-10 til *Blinde og svaksynte elevers rettigheter i den vidaregåande skolen*. Denne overskriften gir mer informasjon om innholdet enn generelle overskrifter. Et eksempel på en fyldig overskrift finnes i Forsvarspersonelloven § 12 b: *Forsvarspersonelletts adgang til å ta oppdrag utenfor forsvarssektoren*. Denne gir mye og lettfattelig informasjon om hva paragrafen handler om. Lange overskrifter er ikke nødvendigvis problematisk.

Det er viktig at paragrafoverskrifter ikke inneholder vanskelige ord, som for eksempel forsvarspersonelloven § 12 c *Billighetserstatning, og forsøksverksemd* i opplæringslova § 1-4. Hvis overskriften ikke forstås, forsvinner navigeringseffekten. Flere slike eksempel finner vi i vernepliktsloven med overskriften *Utskrivning og rulleføring*, og i arvelova med overskriften *Forlottsrett for barn i visse høve*. Begreper som *utskriving*, *rulleføring* og *forlottsrett* er ikke umiddelbart forståelige for alle lesere.

Forslag til forbedringer:

Alle paragrafer bør ha paragrafoverskrifter. Unngå vanskelige ord og forkortelser. Bruk formuleringer som er tydelige og presise og som faktisk forklarer innholdet.

4.3 Innrammingsparagrafer

Lovtekster er for mange en ukjent tekstsjanger. I arbeidet med lovtekstene så vi et behov for å gi hjelp til den ferske lovleseren ved å føye til en ny paragrafkategori, *innrammingsparagrafer*. Innrammingsparagrafer skal hjelpe leseren til å forstå hvordan lovteksten er bygd opp og hva som er lovens virkeområder.

Forsvarspersonelloven inspirerte oss til å ha med innrammingsparagraf som en egen kategori. Denne loven har egne paragrafer i starten (§§ 1, 2, 3) som tar for seg formål, virkeområde og definisjoner. Likevel kan disse forbedres ytterligere. Opplæringslova har også formålsparagraf (§ 1-1), men det er viktig å påpeke at denne paragrafen tar for seg formålet med *opplæringen*, og ikke formålet med *teksten*. Derimot fungerer § 1-2 i opplæringslova til en viss grad som innrammingsparagraf, da den tar for seg hvilket område denne lovteksten regulerer, slik at leseren vet at hun leser riktig lov.

Vi foreslår tre ulike typer innrammingsparagrafer:

- **Innføring i loven:** Denne innrammingsparagrafen kan inneholde en kort innføring i hva loven handler om, hvem den angår, formålet med loven og dens virkeområde. Den kan også inneholde en enkel innføring i lesingen av loven, slik som hvordan den er bygd opp og rekkefølge i dokumentet.
- **Definisjoner:** Vanskelige og juridiske ord og uttrykk må forklares og defineres for leseren. I en definisjonsparagraf bør fagterminologi, fremmedord og juridiske uttrykk defineres. Noen ord kan bety flere ting på en gang, for eksempel noe i dagligtale og noe annet i juridisk sammenheng. Slike ord må også defineres.
- **Kongens bestemmelser:** Alle forskrifter og bestemmelser som Kongen, Stortinget og Statsråd kan gi, bør samles, slik at disse ikke dukker opp i flere paragrafer. Paragrafen om Kongens bestemmelser er som regel bare interessant for juristene. Denne innrammingsparagrafen kan inneholde flere henvisninger, forkortelser og juridiske termer.

De to første innrammingsparagrafene bør legges først i loven, og innrammingsparagrafen om Kongens bestemmelser til slutt. I lange lover, som opplæringslova og arvelova, kan det være hensiktsmessig å legge inn innrammingsparagrafer i starten av hver del, heller enn lange paragrafer i starten av hele loven. Da ligger verktøyene for å forstå loven lettere tilgjengelig for leseren.

Forslag til forbedringer:

Lag innrammingsparagrafer for hver lov. I lange lover bør det være en egen innrammingsparagraf for hver del av loven.

4.4 Paragrafer og ledd

Paragrafer bør omhandle kun ett tema. I adopsjonsloven ser vi at det er flere paragrafer som handler om samme tema – hvem som kan og ikke kan adoptere. En hensiktsmessig løsning kan være å samle bestemmelsene i én paragraf, som har det generelle temaet *hvem kan adoptere*, i stedet for å skrive om det i §§ 3, 3 a, 4, 5 og 5 a. Her blir paragrafene unødvendig korte og de handler om det samme temaet.

Rekkefølgen på paragrafene, og rekkefølgen internt, er viktig. I alle lovene unntatt adopsjonsloven skaper rekkefølgen på paragrafene problemer. Vernepliktsloven § 8 handler om hovedtemaet *befalingsmenn* og har flere undertema. Den mangler imidlertid en tematisk rekkefølge på undertemaene. § 8 om befalingsmenn tar for seg befalingsmenns ansvar i fredstid og i krig, og både første og siste ledd handler om hvem loven/paragrafen angår. Det er hensiktsmessig å samle bestemmelsene om hvem paragrafen angår, og konsekvent holde temaene krig og fred adskilt i ulike ledd.

Også § 27, som handler om sesjonens to deler, er skrevet i en mindre logisk rekkefølge. Ledd 1 handler om andre del av sesjonen, ledd 2 første del og ledd 3 andre del igjen. Dette virker forvirrende, da en forventer å lese om første del først.

I vernepliktsloven er tematikken om fredstid og krig gjennomgående blandet. Dette virker forvirrende. Det gjør det vanskelig å raskt finne frem til hva som kreves i fredstid og i krig, eller i opprustning til krig.

Forslag til forbedringer:

Sjekk at paragrafer står i tematisk rekkefølge. Samle bestemmelser som handler om samme tema i samme paragraf, i stedet for å spre bestemmelsene i flere ulike paragrafer. Del opp i flere paragrafer hvis det blir for mange ulike tema i samme paragraf.

4.5 Henvisninger

Henvisninger bidrar til at en tekst kan leses av flere typer lesere. På steder i teksten hvor det kreves bakgrunnskunnskap, kan det stå en enkel henvisning til et sted hvor man kan hente informasjonen. En slik henvisning kan være til en innrammingsparagraf, et annet sted i loven, en annen lov, et vedlegg, lovens forarbeider eller på nettsider. Henvisninger bidrar til å korte ned lengden på teksten. De kan stå i parenteser, fotnoter eller i en leddsetning. I adopsjonsloven § 14 a første ledd, henvises det til en paragraf i barnevernloven: *For adopsjoner som er gjennomført som følge av et vedtak etter barnevernloven § 4-20 [...]*, her kan en leser selv velge å lese barnevernloven § 4-20.

I opplæringslova § 4A-3 står det at departementet gir nærmere forskrifter om hvem som har rett til videregående opplæring, men det står ikke hvor disse forskriftene finnes. Det betyr at

en forventer at leseren innehar kunnskapen om hvordan en finner departementets forskrifter til loven.

Det er viktig at henvisningene er oppklarende og gir leseren mer informasjon. I vernepliktsloven § 5 finner vi et eksempel på en henvisning som i utgangspunktet er tydelig, men paragrafen det henvises til, er ikke oppklarende: *I denne er enhver tjenestedyktig mann som ikke tilhører de faste oppbud (§ 2) tjenestepiktig fra og med den dag han fyller 18 år til og med det år han fyller 55.* Her gjøres det et forsøk på å oppklare hva oppbud er, ved å henvise til § 2, men dette mislykkes da dette ikke er godt nok forklart i § 2.

Forslag til forbedringer:

Pass på at henvisningene er nøyaktige og konsekvente. Det er viktig at de stedene en henviser til, faktisk er oppklarende. Hold gjerne henvisninger korte og effektive.

4.6 Punktlister

Iblant er det mer oversiktlig å presentere informasjon som opplisting heller enn løpende tekst. Punktlister bør organiseres i tematisk rekkefølge.²

I forsvarspersonelloven § 15 a andre ledd er det en svært lang setning med bare ett komma. Dette leddet kunne med hell blitt delt opp i en punktliste, for eksempel slik som dette:

Militære myndigheter kan begjære om at det foretas vandelsvurdering etter reglene i politiregisterloven § 45 av personer som tilhører rikets krigsmakt eller som er i sivil tjeneste i Forsvaret, dersom opplysningene:

- kan ha betydning for avgjørelsen av om det skal reageres mot vedkommende ved disiplinær refselse
- kan ha betydning for avgjørelsen av om det skal reageres mot vedkommende ved påtale
- er av særlig viktighet for de militære myndigheter å få tak i på grunn av den tjeneste vedkommende utfører
- er av særlig viktighet for de militære myndigheter å få tak i på grunn av den tjeneste vedkommende overveies å pålegges.

I arvelova innledes flere av paragrafene med en bestemmelse, som blir det overordnede temaet for paragrafen. Etterpå følger et langt ledd med presiseringer og tilleggsopplysninger, slik vi ser i arvelova § 9. Disse presiseringene og tilleggsopplysningene blir lange og kompliserte, og kunne med fordel vært delt opp i punktlister.

² Se *Et klarere lovspråk - kom i gang!* (Difi, 2014) side 12 og 13 for tips om utforming av punktlister.

Punktlistene må ha konsekvent og lik utforming. I opplæringslova finner vi flere punktlistes med ulik utforming. I § 4-6 er det brukt bokstaver for å markere punktlistene, mens i § 5-3 brukes bare punkter. Vi ser flere eksempel på ulik utforming av punktlistes i arvelova, vernepliktsloven og heimevernloven, som har både alfabetiserte og nummererte lister.

Forslag til forbedringer:

Bruk punktlistes der det er mulig. Del opp lange setninger i punkter, spesielt der det er et hovedtema og flere undertema. Vær konsekvent i utforming av punkter.

4.7 Setningsnivå

Etter å ha sett nærmere på setningsnivået i lovtekstene, ser vi at alle de fire lovene er preget av:

- uoversiktlige og lange setninger med få punktum og komma
- at bestemmelsen kommer langt ut i setningen
- stor avstand mellom setningsledd som hører sammen
- substantivtunge formuleringer

I tillegg finner vi setninger med mange leddsetninger, og mange setninger som er fremtunge. Heimevernloven og vernepliktsloven har kompliserte setningsstrukturer. I § 15 i heimevernloven finner vi for eksempel denne setningen:

For øyeblikkelig å styrke militær avdeling eller lignende utenom Heimevernet under dens oppsetting ved mobilisering eller i krig, plikter heimevernssoldater i vernepliktig alder som er opplært til spesiell stilling eller tjeneste, etter pålegg å møte og tjenestegjøre ved avdelingen inntil vedkommende kan bli avløst.

Mye av problemet med denne setningen er at den er fremtunge, som vil si setninger som har mye informasjon plassert før hoved verbet. Et annet problem er at den har mange leddsetninger. Setningen kunne blitt mer forståelig dersom en unngikk for stor avstand mellom setningsleddene som hører sammen. En burde også dele opp setningen og heller sette flere punktum.³

I de fire lovene er det eksempler på passivsetninger. Generelt i arbeid med tekstutforming er man opptatt av at det skal være så få passive setninger som mulig. Likevel kan passivsetninger brukes i lovtekster i de tilfellene hvor man ikke på generell basis kan fastsette hvem som utfører verbhandlingene. Et aktivt språk er å foretrekke⁴. Likevel er det ikke nødvendigvis slik at bare det å gjøre en setning aktiv, gjør den mer forståelig. I § 41 i

³ Se *Et klarere lovspråk - kom i gang!* (Difi, 2014) side 10 for tips om bruk av punktum.

⁴ Se *Et klarere lovspråk - kom i gang!* (Difi, 2014) side 22 for mer om bruk av passiv.

vernepliktsloven finner vi følgende setning: *Om nødvendig kan den utskrivningspliktige og vernepliktige framstilles ved politiets hjelp til slike foranstaltninger som nevnt i første ledd.* Her er det ikke bare det faktum at setningen er skrevet i passiv som gjør den vanskelig å forstå. Også mange vanskelige ord, gammeldagse ordformer og komplisert setningsoppbygging hindrer forståelse. I slike tilfeller anbefaler vi en omskriving av hele setningen, og bruk av aktive formuleringer der det passer.

Forslag til forbedringer:

Kort ned på lange og omfattende setninger som har mye innhold i seg. Sett oftere punktum og komma der dette passer. Forsøk å gjøre om setningen fra passiv til aktiv, om mulig. Skriv om kompliserte setninger.

4.8 Ordnivå

I starten av lovtekstene er det viktig å bruke innrammingsparagrafer som definerer vanskelige ord og uttrykk, slik vi skriver om i 4.3 Innrammingsparagrafer. Eksempler på ord som bør defineres er: *sakshandsamingsreglar, oppbud, utskrivning, hovedrulle, forlottsrett, billighetserstatning, arvegangsklasse, adoptant og prejudisiell prøving.* I vernepliktsloven og heimevernloven blir det også brukt bøyingsformer og ord som kan være tunge å forstå, for eksempel: *finnes å burde gjøre, i beredskapsøyemed og søkes tilgodesett.*

Noen steder i lovtekstene er det også tilfeller hvor ulike ord har samme betydning. Dette skjer blant annet i adopsjonsloven, hvor *utenlandsk adopsjon* og *adopsjon fra fremmed stat* brukes om hverandre. I vernepliktsloven § 10 brukes både *sivil opplæring* og *sivil utdannelse*. Det er uklart for oss om disse begrepene betyr det samme, eller hva forskjellen eventuelt er. Andre eksempler finner vi i § 6 i vernepliktsloven, hvor begrepene *krig truer* og *fare for krig* brukes om hverandre. Det er viktig å bruke identiske ord og tydelige synonymer gjennom hele teksten når en snakker om et tema, for å unngå forvirring.

I vernepliktsloven gis det en forklaring på ordet *oppbud*, men dette er lite vellykket. Det blir brukt for spesifikke og vanskelige ord, og det vises ikke tydelig frem sammenheng mellom de ulike begrepene: *oppbud, linjen, landvernet* og *Marinen*. Det er vanskelig å forstå om linjen og landvernet er de to oppbudene i Forsvaret eller om disse er noe annet, og om Marinen er et av oppbudene eller ikke. Slike forklaringer bør skrives inn i innrammingsparagrafene.

Forslag til forbedringer:

Definer alle vanskelige ord i en innrammingsparagraf. Vær konsekvent og bruk samme ord om noe som betyr det samme. Hvis det brukes to ulike ord om samme fenomen, må man grunngi hvorfor. Forsøk å fjerne gammelmødige ord og uvante formuleringer til fordel for nyere og mer forståelige uttryksmåter.

4.9 Funn i de fire lovene

De fire lovene er forskjellige med tanke på lengde, struktur, oppbygging av setninger, bruk av vanskelige ord og uttrykk og oversiktligheit. Under presenterer vi analysefunn som er spesifikke for hver av de fire lovene.

Funn i adopsjonsloven

Adopsjonsloven er stort sett en oversiktlig lov, med en god innholdsfortegnelse og henvisninger som gir leseren navigeringshjelp. Loven inneholder få vanskelige ord og passive setninger. Der passiv forekommer er det ikke et stort problem.

Hovedproblemene med adopsjonsloven er:

- at det er forkortelser i kapitteloverskrifter
- at bare én paragraf har paragrafoverskrift
- mangelen på innrammingsparagrafer
- at mange paragrafer som handler om samme tema står i flere ulike paragrafer
- at enkelte setninger har en kronglete og uvant setningsoppbygging

Funn i arvelova

Arvelova har stort sett god tematisk sammenheng. Innholdsfortegnelsen fungerer godt og det er liten forekomst av passivsetninger.

Hovedproblemene i arvelova er:

- bruken av forkortelser i tittelen og kapitteloverskrifter
- mangelen på paragrafoverskrifter
- mangelen på innrammingsparagrafer
- at mange setninger har en kronglete og uvant setningsstruktur
- at vanskelige ord og begreper ikke er definert

Funn i forsvarslovene

Vernepliktsloven og heimevernloven har mye til felles da disse er fra 1953. Begge er forholdsvis vanskelige å forstå. Forsvarspersonelloven er langt nyere. Den har gode innledende paragrafer, gode overskrifter, setningene er korte og enklere å forstå og vanskelige ord defineres.

Hovedproblemene med heimevernloven og vernepliktsloven er:

- mangelen på innrammingsparagrafer
- at innholdsfortegnelsene er lite fyldige
- at mange paragrafer som handler om samme tema står i flere ulike paragrafer
- at mange setninger har en kronglete og uvant setningsstruktur

- at vanskelige ord og begreper ikke er definert

Hovedproblemene med forsvarspersonelloven er:

- innholdsfortegnelsen bør inneholde paragrafoverskriftene
- at det er forkortelser i overskrifter
- at den ikke har punktlister ved oppramsing
- at vanskelige ord og begreper ikke er definert

Funn i opplæringslova

Opplæringslova er svært omfattende og bærer preg av å ha vært revidert mange ganger. Den mangler sammenheng i innholdsfortegnelse og innad i paragrafer. Det er bra at loven har paragrafoverskrifter.

Hovedproblemene med opplæringslova er:

- bruken av forkortelser i tittelen og kapitteloverskrifter
- lite intuitiv inndeling av kapitler
- mangel på sammenheng mellom paragrafer
- variasjon i oppsett av punktlister

5 Konklusjon

Gunhild Åm Vatn, Pia Farstad Eriksen og Henning Fjørtoft

Ikke alle informantene forholder seg til lovteksten i sitt daglige virke. Intervjusituasjonen er deres første møte med den aktuelle loven. Tekstene oppleves som tung og vanskelig lesning, sannsynligvis fordi de har lite erfaring med juridisk språk. De gir tydelig uttrykk for at språket kan og bør revideres.

Samspeilet mellom den konkrete utformingen av teksten og leserens bakgrunnskunnskap kan føre til dilemma og konflikter. Dette krever i sin tur diskusjon, undersøkelser og avklaring hos brukerne. Så å si alle våre informanter, fra dommere og advokater til foreldre og vernepliktige ungdommer, oppgir for eksempel at det er nødvendig å konsultere andre tekster, fagfeller eller bekjente for å avklare betydningen av enkeltord og komplekse passasjer i lovene.

De fleste profesjonelle brukerne har flere tekstbaserte strategier til rådighet enn de andre informantene. Slike lesere orienterer seg i forarbeider, forskrifter, rundskriv og veiledninger. Brukere som ikke tilhører et profesjonelt fortolkningsfelleskap der lovtekster diskuteres, griper raskere til sosiale strategier som å kontakte offentlig ansatte, spørre familie og bekjente eller søke juridisk støtte på annet vis. I seg selv er ikke dette en svakhet ved lovspråket. Det kan like gjerne forstås som en naturlig konsekvens av de komplekse saksområdene som lovene skal regulere.

Tekstanalysen har vist at lovtekstene har et stort forbedringspotensial. På det globale nivået i teksten er tittel, innholdsfortegnelse, tekststruktur og overskrifter viktig for leseren som skal orientere seg. På det lokale nivået bør paragrafer og setninger struktureres hensiktsmessig og med enhetlig og logisk form.

Både leseundersøkelsen og tekstanalysen viser at ukjente ord, uoversiktlig tekststruktur og manglende navigeringshjelp gjør det vanskelig å orientere seg i og skape mening i lovene. Siden lovene regulerer saksområder som berører livene til mange mennesker, kan dette føre til unødvendige økonomiske, sosiale og personlige kostnader. Begge analysene foreslår konkrete grep som for eksempel å erstatte gammelmødige og vanskelige ord, formulere kortere setninger og bruk av punktlistor. Navigeringshjelp i teksten, som for eksempel god bruk av ordforklaringer, overskrifter og henvisninger, kan gjøre det enklere for leseren å orientere seg i lovtekstene. Arbeid med å gjøre lovtekstene mer forståelige kan bidra til at innholdet blir mer tilgjengelig for folk flest og dermed redusere behovet for råd og veiledning fra forvaltningen.

6 Litteratur

- Bell, S. M. og McCallum, R. S. (2008). *Handbook of Reading Assessment*. Boston: Pearson.
- Bernt, J. F. (2009). Det juridiske fortolkningsfellesskap som referanseramme for avgjørelse av juridiske tvilsspørsmål. I Aune, H., Fauchald, O. K., Lilleholt, K. og Michaelsen, D. (red.). *Arbeid og rett. Festschrift til Henning Jakhellns 70-årsdag*. Oslo: Cappelen Akademisk.
- Bråten I. (red.) (2007). *Leseforståelse. Lesing i kunnskapssamfunnet – teori og praksis*. Oslo: Cappelen Akademisk.
- Calavita, K. (2010). *Invitation to Law & Society*. Chicago. University of Chicago Press.
- Creswell, J. M. (2013). *Qualitative Inquiry & Research Design. Choosing Among Five Approachers. Third Edition*. Thousand Oaks, CA: SAGE.
- Difi (2013). *Kan lovspråk temmes? En undersøkelse om klart språk i lover og forskrifter* (Difi rapport 2013:1). Hentet fra http://www.difi.no/sites/difino/files/difi-rapport-2013-1-kan-lovspraak-temmes_1.pdf
- Difi (2014). *Et klarere lovspråk – kom i gang! Tips og inspirasjon til deg som skriver lover*. Hentet fra <http://www.difi.no/sites/difino/files/et-klarere-lovspraak-tips-og-inspirasjon-til-deg-som-skriver-lover.pdf>
- Fetterman, D. M. (2010). *Ethnography. Step-by-Step. Third Edition*. Los Angeles: SAGE.
- Golden, A. (2009). *Ordforråd, ordbruk og ordlæring. 3. utgave*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Harris, T. L. og Hodges, R. E. (red.) (2005). *The Literacy Dictionary. The Vocabulary of Reading and Writing*. Newark, DE: International Reading Association.
- Olson, D. R. (2009). Literacy, literacy policy, and the school. I Olson, D. R. og Torrance, N. (red.): *The Cambridge Handbook of Literacy*. Cambridge: Cambridge UP.
- Savin-Baden, M. og Major, C. H. (2013). *Qualitative Research. The Essential Guide to Theory and Practice*. London og New York: Routledge.
- Språkrådet (udatert). *Om klarspråk*. Hentet 27. januar 2015 fra <http://www.sprakradet.no/Klarsprak/Diverse/Toppmeny5/Om-klarspraak/>

7 Vedlegg

Vedlegg 1: Intervjuguide

1. generell del
 - a. Hvordan opplever dere å lese lovteksten?
 - b. Hvordan opplever dere å finne frem i lovteksten?
 - c. Hva opplever dere er formålet med loven?
 - d. Hva vil dere si er hovedinnholdet i loven?
 - e. Hva gjør dere hvis dere er usikre på hva lovteksten betyr?
2. casedel
 - a. [brukerne leser et tekstutdrag fra loven]
 - b. Er det noen ord eller uttrykk som er vanskelige å forstå?
 - c. Tror dere noen av paragrafene kan misforstås mer enn andre?
3. avsluttende del
 - a. Hvordan opplevde dere å arbeide med denne oppgaven?
 - b. Hvordan opplevde dere å delta i intervjuet?
 - c. Har dere noe annet på hjertet som dere vil dele?

Vedlegg 2: Tekstutdrag

Tekstutdrag fra adopsjonsloven

§ 1. Adopsjon skjer ved bevilling fra departementet.

Departementet skal utstede adopsjonsbevillingen uten å prøve om vilkårene i loven er til stede, når fylkesnemnda for barnevern og sosiale saker har fattet vedtak etter barnevernloven § 4-20 annet og tredje ledd, og vedtaket er endelig.

Kongen kan gi forskrift om at lovens offentligrettslige bestemmelser skal gis anvendelse på Svalbard og fastsette særskilte regler under hensyn til de stedlige forhold.

§ 3 a. Departementet skal kreve fremleggelse av uttømmende politiattest ved behandling av søknad om adopsjon.

§ 4. Personer som er fratatt rettslig handleevne på det personlige området, kan bare adoptere med samtykke fra sin verge.

§ 10. Spørsmålet om gyldigheten av en adopsjonsbevilling kan ikke tas opp til prejudisiell prøving i en sak som gjelder et annet spørsmål.

§ 14. Om adoptivbarnets religiøse oppdragelse kan det treffes særskilt bestemmelse i adopsjonsbevillingen.

§ 16 a. Med adopsjonsformidling forstås i denne loven enhver virksomhet som har til formål å skape kontakt mellom barn som kan adopteres og personer som ønsker å adoptere, herunder enhver registrering eller utredning av adoptivsøkere, registrering av barn som kan adopteres eller utvelgelse av foreldre til det enkelte barn.

§ 16 d. Organisasjoner kan få tillatelse fra departementet til å formidle barn fra fremmed stat med sikte på adopsjon. Tillatelse skal bare gis til organisasjon som har slik formidling som hovedformål. Organisasjonen skal drives ut fra det som antas å være til gagn for barnet og ikke ha økonomisk vinning for øye.

Tillatelsen skal være tidsbegrenset og angi hvilken fremmed stat eller hvilke fremmede stater den gjelder for.

Departementet kan ved forskrift fastsette nærmere hvilke krav som kan stilles til organisasjonen, dens virksomhet og avvikling.

Departementet fører tilsyn med virksomheten og kan gi organisasjonen pålegg om å rette på forhold som er i strid med lov, forskrift eller vilkår for tillatelsen. Tillatelsen kan trekkes tilbake om lov, forskrift eller vilkår for tillatelsen ikke er oppfylt.

§ 16 e. Den som er bosatt i Norge må ikke adoptere barn fra fremmed stat uten forhåndssamtykke fra departementet.

Kommunen skal utrede søkerne og gi tilråding til departementet før samtykke etter første ledd gis.

Kommunen skal også bistå i å opplyse en søknad om adopsjon etter barnets ankomst til Norge, slik at adopsjonen kan gjennomføres.

Departementet kan i forskrift gi nærmere regler om behandlingsmåten, utredning av søkerne, vilkårene for å gi forhåndssamtykke og kravene til søkeres egnethet, herunder krav til alder, helse, vandel, samlivets varighet, økonomi, bolig og deltakelse på adopsjonsforberedende kurs. Departementet kan i forskrift også stille særlige krav til enslige søkere.

§ 19. En adopsjon som er gitt og er gyldig i fremmed stat (utenlandsk adopsjon), gjelder her i riket, såfremt adoptanten(e) da adopsjonen ble gitt hadde sin bopel i den fremmede stat hvor adopsjonen er gitt. Slik gyldighet har også en adopsjon som er gitt i en annen stat enn den nevnte, såfremt adopsjonen anerkjennes i den stat hvor adoptanten(e) hadde sin bopel på tidspunktet for adopsjonen.

En adopsjon av et barn som var under 18 år og bosatt i Norge på tidspunktet for adopsjonen, gjelder likevel ikke her i riket med mindre departementet har samtykket i adopsjonen.

Departementet kan i det enkelte tilfelle avgjøre om en utenlandsk adopsjon gjelder her i riket etter reglene i første ledd. Departementet kan anerkjenne en utenlandsk adopsjon som ikke omfattes av første ledd.

En utenlandsk avgjørelse om opphevelse av adopsjon i et tilfelle hvor en av adoptivforeldrene eller adoptivbarnet er bosatt i Norge på opphevelsestiden, gjelder ikke her i riket med mindre departementet samtykker i opphevelsen.

Tekstutdrag fra arvelova

§ 9. Når den eine ektemaken dør, har attlevande ektemake rett til å ta over felleseiga uskift med førstavdødes andre arvingar etter loven.

Tilsvarende rett har attlevande ektemake med omsyn til særeige dersom det er fastsett i ektepakt (jfr lov om ekteskap § 43) eller når arvingane gir samtykke. Nyttar ektemaken denne retten, høyrer også hans eiga særeige til uskiftebuet om ikkje anna er fastsett i ektepakt eller i avtale med arvingane, eller særeiga har grunnlag i påbod av givar eller arvelatar. For arving som er mindreårig eller fråteken rettsleg handleevne på det økonomiske området, må vergen og også fylkesmannen samtykkje etter første punktum, og fylkesmannen må i tilfelle også samtykkje i avtale med arvingane som nemnd i andre punktum. Er buet til arvingen under konkurshandsaming, kan samtykke etter første punktum her berre gis med samtykke frå tingretten.

§ 22. Arvingane til førstavdøde tar berre arv i eit uskift bu dersom dei overlever lengstlevande ektemake, eller dei lever når offentleg skifte blir kravt eller privat skifte blir sett i verk, eller når buet elles skal skiftast. Trengst det for rett til uskifte samtykke frå arvingane, tar desse likevel arv utan omsyn til om dei lever på den tid som er nemnd. Arven skal fordelast mellom arvingane til førstavdøde etter arvetilhøva på den tid som etter reglane ovanfor er avgjerande for om dei har arverett.

Har attlevande ektemake sete i uskifte med arvingane til førstavdøde i ei arvegangsklasse som seinare er utdøydd, går arven ikkje vidare til ei fjernare arvegangsklasse.

Den retten ein arving har i eit uskift bu, går ikkje inn i den felleseiga han måtte ha med ektemaken sin, før han sjølv har fått arven etter reglane i første ledds første punktum. Sjølv om retten til uskifte kviler på samtykke frå arvingen, jfr. første ledds andre punktum, får ektemaken hans ikkje nokon større rett til arven med mindre felleseiga blir oppløyst fordi arvingen dør.

Kravshavarane til ein arving kan ikkje ta utlegg i den retten arvingen har i eit uskift bu, og retten går ikkje inn i konkursbuet til arvingen, før arvingen sjølv har fått arven etter reglane i første ledds første punktum. Dette gjeld sjølv om uskifte kviler på samtykke frå arvingen.

§ 27. Er uskiftebuet minka vesentleg av di attlevande ektemake har vanstyrt sine økonomiske saker, misbrukt retten til å rå over uskiftebuet eller bore seg misleg åt på anna vis, kan arvingane krevja vederlag av buet slik det er etter at kreditorane har fått sitt. Rekk ikkje buet til, kan arvingane for resten av det parten deira har minka med, krevje vederlag av særformue som ektemaken kan ha, og som ikkje trengst til dekning av gjeld.

Minkar uskiftebuet av di attlevande ektemake brukar uskiftemidlar til å auke formuen sin utanfor buet, eller til å vinne rettar eller ting som etter sitt slag er unntatt frå skifte, får arvingane krav på vederlag etter reglane i første ledd. Har ektemaken hatt utgifter til å skaffe seg pensjon eller livrente, kan arvingane likevel berre krevje vederlag for desse utgiftene så langt dette er rimeleg etter ektemakanes kår og etter omstenda elles.

Blir det ved skiftet ikkje nok til vederlag etter første og andre ledd, kan det seinare ikkje gjerast krav på resten.

§ 32. Arvelataren kan i særlege tilfelle, og når omsynet til arvingen taler for det, i testament fastsetje innskrenking av retten til å rå over pliktdelsarv.

Etter slikt testament skal arven heilt eller delvis styrast etter reglane i vergemålsloven kapittel 7, eller på annan måte som gir god nok trygd og avkasting. Arven blir utbetalt til den tid arvelataren har fastsett, likevel aldri seinare enn når arvingen er død. Avkastinga skal arvingen få etter kvart. Arvingens råderett og kravshavaranes dekningsrett skal vere avgrensa som nemnt i lov om fordringshavarens dekningsrett § 3-2, om ikkje anna er fastsett i testament; er råderetten ikkje avgrensa som nemnt i § 3-2, er kravshavaranes dekningsrett berre avgrensa etter § 3-1. Dersom arven skal styrast etter reglane i vergemålsloven kapittel 7, kan det fastsetjast at tillitsmann ikkje skal oppnemnas.

I staden for eller ved sida av påbod som nemnt i første leden kan arvelataren i testament fastsetje at arven heilt eller delvis skal nyttast til å kjøpe livrente til arvingen.

Påbod frå arvelataren kan brigdast eller opphevast etter reglane i lov om stiftelser. Er det oppnemnt tillitsmann er han målsmann for arvelataren i sak om omdanning.

Er berre ein del av arven til ein arving pliktdelsarv, gjeld reglane i andre til fjerde leden likevel heile arven, om ikkje anna er fastsett i testament.

§ 61. Disposisjon i testament til føremon for eit av testamentsvitna er ugyldig. Det same gjeld disposisjon til føremon for ektemaken til eit testamentsvitne, for slektning i rett opp- eller nedstigande linje eller sysken, eller til føremon for ektemaken til ein så nær slektning eller for ein like nær slektning til ektemaken til eit vitne. Adoptivbarn vert rekna for barn til adoptanten, og dei naturlege slektskapstilhøva til barnet skal det berre leggjast vekt på dersom vitnet kjende tilhøvet på testasjonstida.

Disposisjon i testament til føremon for nokon som vitnet er i teneste hos på testasjonstida, er ugyldig. Som teneste vert og rekna funksjon som styremedlem og liknande i selskap, lag, stifting eller offentleg institusjon. Disposisjonen er likevel gyldig når tilknytninga er fjern og truleg ikkje har hatt noko å seie for innhaldet i testamentet.

At nokon er innsett til testamentsfullførar, gjeld jamvel om den innsette eller nokon i hans teneste har vore testamentsvitne.

Tekstutdrag fra forsvarslovene

Lov om verneplikt (vernepliktslova)

Kapitel I. Grunnleggende bestemmelser.

§ 1. Denne lov gjelder verneplikt i det militære forsvar (i denne lov kalt Forsvaret) unntatt Heimevernet.

§ 2. Forsvaret består av 2 oppbud, linjen og landvernet, unntatt Marinen som består av 1 oppbud.

Oppbudenes bestemmelse er å tjene til forsvar av landets interesser hvor som helst det kreves. Landvernet, som består av de 10 eldste årsklasser, kan dog brukes bare med den begrensning som Grunnlovens § 25 fastsetter. Oppbudsinndelingen gjelder ikke for befalingsmenn.

§ 3. Norsk mannlig statsborger er etter utskrivning vernepliktig fra 1 januar i det år han fyller 19 til utgangen av det år han fyller 44. Er han samtidig fremmed statsborger, er han ikke vernepliktig her i riket såfremt konvensjon med den fremmede stat er til hinder for det.

Med de begrensninger som følger av konvensjon med fremmed stat, kan Kongen bestemme at verneplikt skal pålegges også menn som uten å være norske statsborgere hører hjemme her i riket. Dog skal slik vernepliktig være fri for militærtjeneste så lenge staten er i krig med det land hvor han er eller sist var statsborger.

Alle vernepliktige som er født i samme år utgjør en årsklasse.

Fritatt for verneplikt er ordinerte prester i statskirken og prester og forstandere i registrerte trossamfunn. Såfremt de har utført militærtjeneste, er de dog etter nærmere bestemmelser av Kongen pliktige til å gjøre tjeneste som feltprester i Forsvaret.

§ 8. I den utstrekning ikke annet følger av ansettelsesvilkårene gjelder bestemmelsene i denne lov for fastlønte befalingsmenn så lenge de er i tjeneste. Tilsvarende gjelder personell som ikke har alminnelig verneplikt etter denne lov, men som frivillig har inngått kontrakt om eller gitt skriftlig samtykke til mobiliseringsplassering. For slike frivillige gjelder loven for kontraktstidens varighet.

Vernepliktige som utdannes til befalingsmenn under førstegangstjenesten og som ikke tar ansettelse som fastlønte eller kontraktstjeneste av ett års varighet eller mer utover førstegangstjenesten, følger med hensyn til verneplikt i fred den årsklasse de tilhører.

Alle andre befalingsmenn, herunder etatsutdannede og fastlønte som har trådt ut av tjenesten, er vernepliktige til og med det år de fyller 55. Med fastlønt befall forstås i denne lov også engasjert, vervet og åremålstilsatt befall.

I krig eller når krig truer er befall som på grunn av tidligere ansettelse i Forsvaret oppbærer pensjon, redusert lønn eller har rett til oppsatt pensjon, tjenesteppliktige ut over det år de fyller 55 så lenge de anses brukbare. Ved innkalling etter foregående punktum må dog ingen mot sin vilje beordres til tjeneste som etter gjeldende bestemmelser er tillagt lavere grad enn den

han innehar eller innehadde ved avgangen, med mindre han ved sitt forhold har gjort seg uverdigg til slik grad eller det foreligger forhold som nevnt i § 7 første ledds annet punktum.

Befalingsmenn som nevnt i fjerde ledd er forpliktet til i fredstid å gjennomgå kortere kurser m.v. som anses nødvendig for at de kan fylle den stilling de er bestemt for i krig.

Bestemmelsene i denne paragraf gjelder annet fastlønt og forhenværende fastlønt militært personell i den utstrekning Kongen bestemmer. For kvinnelig militært personell gjelder de begrensninger med hensyn til tjenestens art m.v. som fastsettes av Kongen med Stortingets samtykke.

Lov om Heimevernet (heimevernloven)

§ 3. Heimevernet rekrutteres av pliktige og frivillige. Heimevernssoldat er:

- 1) Den som er pålagt pliktig tjeneste i Heimevernet etter § 4.
- 2) Den som er antatt som frivillig i Heimevernet etter § 5.

§ 4. Plikt til å gjøre tjeneste i Heimevernet har etter nærmere bestemmelser fastsatt av Kongen:

- 1) Alle vernepliktige som forutsettes ikke kalt inn til annen militærtjeneste hverken i fred, ved mobilisering eller i en viss tid etter mobilisering.
- 2) Vernepliktsfrie i vernepliktig alder og eldre til og med det år de fyller 55, alle for så vidt de er kjent dyktige for heimevernstjeneste og ikke er eller ville vært fri for verneplikt på grunn av statsborgerlig forhold.

Menn over vernepliktig alder kan bare pålegges tjeneste i Heimevernet i den utstrekning Heimevernets oppgaver på vedkommende sted ikke kan løses ved hjelp av pliktige i yngre alder og frivillige.

I krig har også menn under vernepliktig alder tjenesteplikt i Heimevernet frå og med den dag de fyller 18 år, når de fyller vilkårene etter første ledd nr. 2.

§ 15. For øyeblikkelig å styrke militær avdeling eller lignende utenom Heimevernet under dens oppsetting ved mobilisering eller i krig, plikter heimevernssoldater i vernepliktig alder som er opplært til spesiell stilling eller tjeneste, etter pålegg å møte og tjenestegjøre ved avdelingen inntil vedkommende kan bli avløst. Kongen gir nærmere regler for slik tjeneste og fastsetter hvilke myndigheter som kan gi pålegg om den.

Tekstutdrag fra opplæringslova

§ 1-3. Tilpassa opplæring og tidleg innsats

Opplæringa skal tilpassast evnene og føresetnadene hjå den enkelte eleven, lærlingen og lære kandidaten.

På 1. til 4. årstrinn skal kommunen sørgje for at den tilpassa opplæringa i norsk eller samisk og matematikk mellom anna inneber særleg høg lærartettleik, og er særleg retta mot elevar med svak dugleik i lesing og rekning.

§ 5-1. Rett til spesialundervisning

Elevar som ikkje har eller som ikkje kan få tilfredsstillande utbytte av det ordinære opplæringstilbodet, har rett til spesialundervisning.

I vurderinga av kva for opplæringstilbod som skal givast, skal det særleg leggjast vekt på utviklingsutsiktene til eleven. Opplæringstilbodet skal ha eit slikt innhald at det samla tilbodet kan gi eleven eit forsvarleg utbytte av opplæringa i forhold til andre elevar og i forhold til dei opplæringsmåla som er realistiske for eleven. Elevar som får spesialundervisning, skal ha det same totale undervisningstimetalet som gjeld andre elevar, jf. § 2-2 og § 3-2.

§ 9a-3. Det psykososiale miljøet

Skolen skal aktivt og systematisk arbeide for å fremje eit godt psykososialt miljø, der den enkelte eleven kan oppleve tryggleik og sosialt tilhør.

Dersom nokon som er tilsett ved skolen, får kunnskap eller mistanke om at ein elev blir utsett for krenkjande ord eller handlingar som mobbing, diskriminering, vald eller rasisme, skal vedkommande snarast undersøkje saka og varsle skoleleiinga, og dersom det er nødvendig og mogleg, sjølv gripe direkte inn.

Dersom ein elev eller forelder ber om tiltak som vedkjem det psykososiale miljøet, deriblant tiltak mot krenkjande åtferd som mobbing, diskriminering, vald eller rasisme, skal skolen snarast mogleg behandle saka etter reglane om enkeltvedtak i forvaltningslova. Om skolen ikkje innan rimeleg tid har teke stilling til saka, vil det likevel kunne klagast etter føresegnene i forvaltningslova som om det var gjort enkeltvedtak.

§ 8-2. Organisering av elevane i klassar eller basisgrupper

I opplæringa skal elevane delast i klassar eller basisgrupper som skal vareta deira behov for sosialt tilhør. For delar av opplæringa kan elevane delast i andre grupper etter behov. Til vanleg skal organiseringa ikkje skje etter fagleg nivå, kjønn eller etnisk tilhør. Klassane, basisgruppene og gruppene må ikkje vere større enn det som er pedagogisk og tryggleiksmessig forsvarleg.

Klassen eller basisgruppa skal ha ein eller fleire lærarar (kontaktlærarar) som har særleg ansvar for dei praktiske, administrative og sosialpedagogiske gjeremåla som gjeld klassen eller basisgruppa og dei elevane som er der, mellom anna kontakten med heimen.